

লহঙা

(সামাজিক নাটক)

১ম প্রকাশ

১৯৫৫ চন

লেখক—ঈদেবচন্দ্র তালুকদার

-লহঙা-

ভাৱবীয়া সকল—

গুৰু—

তিবোতা—

নবনাথ গোস্বামী—ডেকা
গোসাঞি

লকা - জেঠৰ জীয়েক
লহঙা - কুমাৰৰ ছোৱালী

জেঠ- গাৱলীয়া বুঢ়া।

কেতেকী-- গাভৰু

চেনিৰাম--গাৱঁৰ ডেকা

লকাৰ মাক—জেঠৰ বৈলীয়েক

ৰাপুদেউ— ঐ

বিহগোৱা ডেকেৰীবোৰ

মোহন—খেতিয়ক ডেকা।

ইত্যাদি।

নবনাথৰ বাপেক, লহঙাৰ বাপেক, কৈৱৰ্ত্ত, মৈমৰ্নাসঙীয়া,
বিহগোৱা ডেকাসকল ইত্যাদি।

লহঙা

প্রথম অঙ্ক

১ম দৃশ্য

[নৈব পাব]

নবনাথ গোস্বামী—(গীত)

লুইতব পাৰতে গছৰে শাৰী

ফুলে জকমক কৰে ,

চোৰে লগতে চোৰে নাচে

প্ৰাণ উৰোঁ। উৰোঁ। কৰে ।

লাজুকী লতাই গছকে সান্ৱটি

পাততে লুকাই পৰে,

বি-বিয়া বতাহ সোঁততে উটি আহি

পৰাণ আকুল কৰে ”

নতুন গীতৰ তানে এখনি স্বৰ্গীয় ৰাজ্য সৃষ্টি কৰিছে
গাওঁমানে গাবলৈ ইচ্ছা যায় ।

(দূৰৈত লুহঙাই কাপোৰ আছাৰি আছাৰি তাল
ধৰি গীত ধৰিছে) ।

(গীত)

পাটবে কাপোৰ গুণাবে বন-কৰা

কেনে জিলিমিলি কৰে ,

পানীতে বুৰালে ব'দৰে জিলিঙনি

আক সাতো গুণে জলে ।

নৰনাথ— মই গোৱা গীততকৈ সুন্দৰ ! সুৰ এনে

কোমল ! আকৌ সুৰ পোনপটিয়ে নাহি

প্ৰকৃতিৰ গছ-গছনি, লতা-হাবিৰ মাজেৰে

আহি আক সুন্দৰ ভাৱে কাণত ঝঙ্কাৰিছে ।

সুৱলা মাতৰ সুৱলা সুৰ ।

(লহঙাই আকৌ গীত গায়)

পানীতে বুৰালে ব'দৰে জিলিঙনি

আক সাতো গুণে জলে

সাতো গুণে জলে ।

নৰনাথ— এনে সুৱলা গীতে মন নচুৱাই তুলিছে ।

কাৰনো এনে মৌ সনা সুৰ ? কাপোৰ আছাৰা

শব্দৰো সুন্দৰ ভাল ! কোননো বাক ? য়েয়ে

নহ'ক ইও এটা পাখিৰ কবিতাৰ স্বৰ্গীয় দান ।

(লাহেকৈ উঠি যাব ধৰে)

পট পৰিবৰ্ত্তন

(সুন্দৰ গছ-গছনিৰে ভৰা নৈৰ কাষৰ শিলনিৰ ওপৰত এটা নিমজ্জ শিলত লহঙাই আধা দেখা আধা নেদেখা ভাৱে কাপোৰ আছাৰিৰ ধৰিছে। প্ৰকৃতিৰ কুঞ্জলতাবোৰ গছনিৰ ওপৰৰ পৰা নামি আহি কেও লুইতত পৰিছে, কেও লহঙাৰ কাষত পৰি আছে। লহঙাই কাপোৰ আছাৰি আছাৰি গীত গায়ে আছে। নিজৰ নৈৰ পাৰৰ গম্ভীৰতা ভেদ কৰি লহঙাৰ গীত বজ্জাৰি উঠিছে। নবনাথে হঠাৎ উভতি চাই আচৰিত হৈ থমক খাই বয়।)

নবনাথ— সুন্দৰ !

—দ্বিতীয় দৃশ্য—

(পদূলিত গৰখীয়াসকলে হাতে হাতে টকা, পেপা, ঢোল, গগনা লৈ ছুটুৰি গাইছে। ছোৱালীয়ে ছুটুৰিৰ তালে তালে নাচিছে) ।

বিহুৱা চৰায়ে বিহু বিহু বোলে

বিবহীৰ নাচিছে গাৱ,

ষমুনাৰ পাৰতে কোনে পেপা বজায়

পানী আনিবলৈ যাওঁ । ।

(কেতেকৌ ওলাই আহিল)

কেতেকৌ—আকৌ গা, বৰ ভাল নাচিব পাৰ দেখোন ?

তোৰ নাম কি ?

(ছোৱালীজনীয়ে হাঁহি মাৰি কলে ‘লফা’ আকৌ
ছ’চৰি গাব ধৰিলে) ।

[নৰনাথৰ প্ৰৱেশ]

নৰনাথ— বঢ়িয়া কেতেকৌ ! দেউতা ঘৰত নাই ?

কেতেকৌ— নাই ।

নৰনাথ— (ভিতৰত সোমাই এখন চকৌ আনি বহি)

গা ভালকৈ গা ; টকা দিম ।

(আটাই কেউজনে বঙত উতলা হৈ দুপ্তে গীত
ধৰিলে, লফাই নাচিব ধৰিলে)

“দেউতাৰ ফুলনিত . ফুলে ফুল এপাহি

সুগন্ধি বলিছে বাও ;

হালি জালি গছে কি কথা পাতিছে

বিহু বলিয়া যেন পাওঁ । ”

(ততালিকে টকা, পেপা, ঢোল সামৰি লৈ কবলৈ
ধৰিলে—)

বাঁহৰ পাত চিকি মিকি, আমাক দিব সিকি সিকি ।

বাঁহৰ পাত চকা মকা, আমাক দিব টকা টকা ।

নবনাথ— (জেপৰ পৰা টকা এটা উলিয়াই লফালৈ চাই) হঁ।

(লফাই লাহে লাহে আগবাঢ়ি টকাটো ললে। সকলোৱে “ভাল হ’ক, কুশল হ’ক, ভৰালত ধান বাঢ়ক, গোহালিৰ গৰু বাঢ়ক, আমাক দিবলৈ শক্তিমান হ’ক বুলি সেৱা কৰি খোজ ললে। কেতেকীয়ে চায়ে থাকিল।)

নবনাথ—কেতেকী, বিজুগীত এনে সুন্দৰ।

কেতেকী—এই যে ছচৰি গালে তাতকৈ ভাল নে?

নবনাথ—ভাল কেতেকী। মই সিদিনা যি শুনিগো।

কেতেকী—ক’ত শুনিলে?

নবনাথ—এজনী কুমাৰী ছোৱালীৰ মুখত। তাই আজি আহিব।

কেতেকী—সোৱা কোনোৱা এজনী আহিছে।

নবনাথ—(সেইপিনে চাই) সঁচাকৈ তায়ে আহিছে।

সুন্দৰ গীত গাব পাৰে। আহ! আহ তাতে থিয় হৈ ৰলি যে?

লহঙা—চেলং কাপোৰ লব?

(লহঙা ওচৰ চাপি আহে)

কেতেকী—(কাপোৰ? চাওঁ কেনে কাপোৰ?

(কাপোৰখন চায়) তই কাপোৰ বব জান?

লহঙা—(হাঁহি মাৰি) জানো ।

কেতেকী—গীত গাবলৈ ?

লহঙা—ভালকৈ নাজানো ।

নৰনাথ—টুপাই বুৰ মাৰিলে নহব । বাক তই এনে
বিহুগীত ক'ত শিকিছিলি ?

লহঙা—শিৱসাগৰত । তাত বহুতো বিহুগীত গায় ।
আমাৰ আইতা দেউতা তাতে আছিল । এতিয়া
তাৰ পৰা ইয়ালৈ উঠি আহিছোঁ ।

কেতেকী—গাচোন এটা ।

(লহঙাই লাজতে সেমেনাসেমেনি কৰে)

নৰনাথ—লাজ নাই দে, গা ।

(লহঙাই বহি বিহুগীতৰ স্মৰণ কৰে)

কুৱলীৰ আঁৰতে পৰ্বতৰ কাষতে

সুকষে দেখা দিলে ঐ ;

গছও গুৱনি লতাও গুৱনি

হিয়াতে সোণতৰা জ্বলে ।

নৰনাথ—কেতেকী । এই চেলং কাপোৰখন বাখ
বেচ দে । তোলৈ এখন গুণাৰ বনকৰা মেখেলা
আনিব ক । গুণাৰ বন কৰিব জান ?

লহঙা—অলপ অলপ জানো ।

କେତେକୌ—ବାକ, ମই କାପୋବର ବେଟ ଆନୋ କିମାନ ଟକା
କପ ?

ଲହଡ଼ା—ଚାରି ଟକା କପ । (କେତେକୌ ଭିତରଲେ যায়)

ନବନାଥ—ତୋର ନାମ କି ?

ଲହଡ଼ା—ଲହଡ଼ା ।

ନବନାଥ—ଲହଡ଼ା ! ସୁନ୍ଦର ନାମଟୋ ।

ତୋର ଗୀତ ବର ସୁନ୍ଦର ।

କାପୋବୋ ବର ସୁନ୍ଦର ହେছে ।

ତହି କେତିୟାବା କେତିୟାବା ଆକ କାପୋର ଲେ
ଆହିବି । ମାଞ୍ଜେ ସମୟେ ଗୀତୋ ଗାବିହି ।

(କେତେକୌୟେ ଚାରି ଟକା କପ ଆନେ)

କେତେକୌ—ତହି ସେନେ ଗୀତ ଗାର, କାପୋବୋ ତେନେ
ଲାହା କବିବ ପାର । ଏସୋର ଭାଲ ମେଧେଲା ଆନିବି
ଦେ । (ଟକା ଦିୟେ)

(ଲହଡ଼ାହି ମିଟିକିୟାହି ହାହି ଟକା ଲୁଅ ଆକ ଆନ
କାପୋବୋର ଭାଲଟିକେ ସାମବି ଲୁଅ ।)

[ନବନାଥେ—ଚାହି ଥାକେ]

—তৃতীয় দৃশ্য—

(লফাৰ মাকে যঁতৰ লৈ গিয়া গীত গাই
সূতা কাটি থাকে)

দেখা সখীহে এ ওপৰতে বভা,
চন্দ্র, সূৰ্য্য, বায়ু, আহি পাতিলেক সভা ।
দেখা সখীহে কিনো বিপৰীত,
আকাশৰ চন্দ্র আহি ভূমিতে উদিত ।
দেখা সখীহে এ বপাৰ কেনে কপ,
চন্দ্রমা বদন বপা মদন স্বকপ ।

(গিৰিয়েক জেঠুৱে এহাতে এড়ি-সূতা আন হাতে
এড়ি-সূতা কটা টাকুৰী ঘুৰাই ঘুৰাই আহে)
জেঠু—চা বুঢ়ি হলিহি । তেও গীত গাব নেৰ ।
লঃ মাঃ—নেৰো তো ।

জেঠু—লফা ইমান পৰেও অহা নাই ?
লঃ মাঃ—নাই । তাইবনো এতিয়াই বিহু গোৱা হাবিলাষ
পলাব নে ? তই পাহৰিলি হবলা, আমি কিমান
নাচিছিলো ।

জেঠু—এবা, ডেকা কালৰ বেলেগ কথা । সঁচা ওঁ,
এতিয়াও টকা পেপাৰ মাত শুনিলে মোৰ নাচিবলৈ
মন যায় ।

লঃ মাঃ—নাচিবিতো। পাৰ যদি এজনী দৌলিণি গাই
এই বুঢ়াকালতো আন।

জেঠু—থ সেইবোৰ কথা। তই বুঢ়ী হ'লিহি, ছোৱালী
কান-সমনীয়া হ'ল, তেওঁ তই সেইবোৰ কথা কয়।
মই তোৰ বাহিৰে আৰু এই জনমত কাতো চকু
নিদিওঁ—দিয়াও নাই।

লঃ মাঃ—(হাঁহি) তোৰ লগত ধেমালি কৰিব নোৱাৰি।
পিছে এটা ডাঙৰ কথা।

জেঠু—কি ?

লঃ মাঃ—মোহনৰ মাক আহিছিল। মোহনলৈ ছোৱালী-
জনী খোজে।

জেঠু—লফাৰ মাক, কথাটো বৰ বাক। মোহন লৰাটো
বৰ ভাল। লফাৰ লগত ভাল মিগিব।

লঃ মাঃ—তেন্তে কথা দিম ?

জেঠু—আকৌ বা লফাৰ মনটো কত আছে ? পাহৰিলি
হবলা আমাৰ কি দুৰ্দশা হৈছিল। বোপায়ে মোৰ
বিয়া পাতে এঘৰত, আয়ে পাতে এঘৰত। আকৌ
মোৰ মন তোলৈকেহে। মাজে মাজে বিসজ্জিত পৰি
দিন চোৱেক বিবিধৰ পক্ষীৰ দৰে কেনে চাটিকুটি
কৰিব লগাত পৰিছিলোঁ। মোৰ লফাক তেনে
অৱস্থাত পেলাব নোখোজে।

লঃ মাঃ—মোহনৰ লগত লফাই আপত্তি নকৰিব হবলা ।

তাই মোহনৰ কথা কিমান দিন কৈছে । মনত নাই জানো সি হেনো তাইক এটা পকা ডালিম দিছিল । সেই ডালিমটো খাই যি গুটি পঁচাইছিল তাৰে আমাৰ সেই ডালিমৰ গছ পুলিটো হৈছে । আক এটা কথা । তাই আপত্তি কৰিলেও বল কৰি বিয়া দিলে পিছত সকলো ঠিক হব ।

জেঠু—বাক চাওঁচোন । কৰো বুলি কৰিব পাৰোনে ? ঈশ্বৰেহে জানে ক'ব দৰা ক'ব কটনাৰ লগত লগ লাগে । কিন্তু মোহন লৰাটো বৰ দেখনিয়াৰ । বাপেকো বৰ চহকী । বাক য'তৰটো ধোহোন, ভিতৰলৈ যা । এখন তামোল খুন্দি দে । বিহুৰ দিন লগভাগ আহেহে । যা, তামোল আন । (বুঢ়ীয়ে য'তৰ সামৰে জেঠুৱে টাকুৰী ঘূৰাই থাকি ।) সাত বিহু । গাটো উলহ-মালহ লাগিছে । লৰাইঁতৰ বঙকে চাওঁগৈ । আন ঠু লফাৰ মাক ! ভগা জাপিটোও লৈ আহিবি । লাখুটিডাল নাপাহৰিবি আকা ।

(লফাৰ মাকে জাপি আক লাঠি লগতে খুন্দা-তামোল আনি দিয়ে)

জেঠু—(তামোল চোবাই) মই আহো, লফা আহিলে পানী অনাবি । আক এটা কথা । যুগুত বন্ধা লফাৰ মাক । জেঠুৱা বানী হৰমাত্মক পাতিবি যাব ।

(বুঢ়ীয়ে ভিতৰ সোমাই গামোচাখন আনে ; জেঠুৱে
গামোচাখন মূৰত বান্ধি বান্ধি)

তই সেই কথাটোও মন কৰিবি। অলপ বুদ্ধি
কৰিলেই সহজতে বুজিবি। লফাৰ পেট পাওঁতে বেচি
পৰ নালাগে।

লঃ মঃ—সেইটো হব। তাই আপত্তি কৰিলেও মোহনৰ
লগতে বিয়া পাতিবই লাগিব। এনে এখন ঘৰ
ক'ত পাৰি? তই বিছ বুলি লগভাগৰ লগত পৰি
সবহ ফটিকা নিপিবি। (ছয়ো ছপিনে যায়)

—চতুৰ্থ দৃশ্য—

—গান্ধক সকলে গীত গায়—

গধূলি বেলিকা আহিবি সমনীয়া

বিৰিণাৰে পেপা বাই।

নামো নাকাটিবি গীতো নাগাবি

পদূলিতে বৰি চাই।

(লৰা কেজনমানে দূৰৈত ঢোল, পেপা, টকা বজাই গায়)

লুইতৰ পাৰতে কাছাই কণী পাৰে

ছকুৰি ছকুৰি পায়।

কিনো অমাতৰ মাত মাত ঐ মইনা
মনতে এষাৰো নাই ॥

ছোৱালী কেগৰাকী—

মনতে ভাবিবি মনতে পাতিবি
মনতে পাতিবি কথা ।
মনে মনে গৈ আলটি আহিবি
ভাঙিবি বুকুৰে বেথা ॥

লৰা কেজন—

মনকে লুৰুজ্ঞেঁ ঐ জীৱন কুমলীয়া
মনৰে ভাবনাৰ নাই ওৰ ।
বাৰী বাৰী বিচাৰো জীৱন কুমলীয়া
বাটৰে নেপাওঁ লোৰ ॥

ছোৱালী কেজনী—সোৱা আহিছে ; বল, বল সিপিনে
যাওঁ । ইহঁতক দেখা নিদিওঁ । সোৱা নৈৰ কাষলৈ
বল । (ছোৱালী কেজনী আঁতৰ হয় । লৰা
কেজনে টকা, পেপা বজাই বজাই আহে)

মোহন—ক'তা ও, এইপনে গাইছিল । নিশ্চয় তাতে
লফা আছে ।

১ম লৰা—মিছা, লফাক মই কেঁকটুৱাইওৰ দলত নচা
দেখিছোঁ ।

মোহন—দল সলাওঁতে হে যেছি পৰ লাগে !

(আকৌ ছোৱালী কেজনীয়ে নিলগত গায়—
মনতে ভাবিবি.....)

মোহন—নিশ্চয় তাত লফা আছে। লফাৰ মাত মই
ভালকৈ বুজোঁ।

১ম লৰা—বাক থাকিলেই বা কি কৰিবা ?

মোহন—মিহঁতৰ ঘৰত আয়ে গৈ বিয়াৰ কথা পাতিছে।
কিন্তু হয়ভৰ দিয়া নাই। তাইৰ মন বলাব
পাৰিলে এনেয়ে লৈ যাম। তাতে আজি সাত-
বিছ।

১ম লৰা—তই দেখো 'লফা' 'লফা'কৈ বগিয়া হলি।
পিছে দফা শেষ হব।

মোহন—সিবাৰ বিছৰে পৰা চেষ্টা কৰিছোঁ। লফাই
মান্তি নহয়। তাইৰ বৰ অহঙ্কাৰ ! ময়ো কিন্তু
নেৰিছোঁ। তাইৰ লগে লগে লাগে যদি জীউটোকে
দিম।

১ম লৰা—সোৱা, সোৱা, তাইহঁত যাব ধৰিছে।
(আকৌ টকা পেপা বজাই বেগাই যায়। নিলগত
“আই ও মৰিলোঁ” বুলি কোনোবাই চিঞৰে)

(পট পৰিবৰ্ত্তন)

(লফা উস্-উসকৈ পৰি থাকে. লৰা কেজন সোমায়)

মোহন—মই বোলে শুবুজোঁ, চা।

১ম লৰা—এৰা, কিন্তু তাই পৰি বল কয় ?

মোহন—কিবা হল হবলা ! (ওচৰ চাপি) লফা ! পৰি
আছ কয় ? কি হল ? (লফাই নামাতে) নামাত
কয় ?

লফা—মোৰ ভৰিত এডাল ডাঙৰ কাঁইট সোমাইছে।

মোহন—চাওঁ।

লফা—(লাজতে) নালাগে।

১ম লৰা—কি কথা কৰ ঐ। কথা কলে লাই পায়;
বল হাত-দোলা কৰি লৈ যাওঁ।

মোহন—এৰা, লফা ! তই আমাৰ লগত নাচিবলৈ
যাব লাগিব (লফাই নামাতে)

১ম লৰা—আকৌ কথা কৰ। ধৰ !

(লফাট উঠিব খোজে) ধৰ ধৰ শু, এতিয়া পলাব ! এতিয়া
মিছাইছে খোৰাৰ ভাও জুৰিছে। (আটাই কেইজনে
ধৰিব খোজে)

লফা—(খোৰাই খোৰাই যাব ধৰি) বিহলঙী বাইহঁত
কেনি গলি ? ব, ময়ো গৈছোঁ। মোক বাধে
খায়।

[চেনিৰামৰ প্ৰবেশ]

চেনিৰাম—এইপিনে মোৰ লফাৰ মাত শুনিছিলো।

লফাই কৈছিল কাইলৈ বিছ নাচি নাচি মই
লুইতৰ পাৰতে লুকাই থাকিম। তই আহিব।
লুইতৰ পাৰ বিচাৰি বিচাৰি পিতৃ পিতৃ দিলে।
ক'তা, লফা ক'তা ?

মোহন—কোনোৱা আহিব ধৰিছে ওঁ !

১ম সমনৱীয়া—এৰা, কথাটো বৰ বেয়া হ'ল।

মোহন—যাওঁ বল, বাপেকো হব পাৰে।

১ম সমনৱীয়া—এৰা বল, ভাল সাৰিল। এইপিনে
ব'ল।

(লফাৰ বাহিৰে আটাই কেউজনৰে প্ৰস্থান)

চেনিৰাম—লফা ?

লফা—চেনাই তই আহিছ ?

চেনিৰাম—তোৰ কি হৈছে, তেনেকৈ খোৰাইছ ?

লফা—এডাল কাঁইটে বিকিলে ?

চেনিৰাম—কাঁইটে বিকিলে ? কেনেকৈ চাওঁ !

লফা—নালাগে ঘৰত উলিয়াম।

চেনিৰাম—চাওঁ বাক ?

(লফাই বহি ভৰিখন দেখুৱায়, চেনিৰামে তাৰ চোলাত থকা মইনৰ কাঁইটডাল উলিয়ায়)

বৰ ডাঙৰ কাঁইট দেখিছে। কেনেকৈ বিক্ৰিলে ?

লফা—সোঁপিনে লগৰ লগত বিহুগীত গাওঁতে । বিহুলঙা বাইহঁতক দেখিছ ?

চেনিৰাম—নেদেখিলে ।

লফা—তাইহঁতে বিহু গোৱাতে মন্তলীয়া ; মোক এৰি কোনখিনি পালে কব নোৱাৰে ।

চেনিৰামে কাঁইট উলিয়াব ধৰোতে লফাই উস্ উস্ কৰি ভৰি কোঁচায়)

চেনি—নাই অলপ মনে মনে থাক ; এতিয়াই কাঁইট ওলাব ।

(তাৰ মূৰত থকা গামোচাৰে লফাৰ মূৰত বাও দিয়ে আৰু কাঁইট উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে । অলপ পিছত কাঁইট ওলোৱাত কাঁইটডাল হাতত লৈ)

এয়া ! এতিয়া ভাল পাবি ব ! এইডাল ভৰিত থাকিব লাগিলে আখ্যা হ'ল-হেঁতেন ।

লফা—ইমান ডাঙৰ কাঁইটডালে বিক্ৰিছিল !

চেনিৰাম—পিছে লফা, মই কোৱা কথাৰা ?

লফা—আই বোপায়ে মোৰ বিয়া আনৰ লগত থিব কৰিছে ।

চেনিৰাম—আনৰ লগত ?

লফা—এৰা !

চেনিৰাম—তেন্তে উপায় ? তই কি কৰিবি ?

লফা—কব নোৱাৰোঁ ।

চেনিৰাম—কব নোৱাৰোঁ ? লফা ! (লফাই নামাতি
তলমূৱা কৰি থাকে) তেন্তে মোৰ ইমান দিনৰ
আশা—(লফা নিমাত)

চেনিৰাম—বুজিলোঁ ।—

“নৈবে সিপাৰে নাৰায়ণ শিমলু
তাতে ললে কুকুৱাই বাহ ;
এই নাৰীজাতি মৰম নাইকিয়া
চিনিব নোৱাৰি আঁহ ।”

লফা ! মই কাইলৈ যাম ।

লফা—কলৈ ?

চেনিৰাম—মোমাৰাইহঁতৰ গাঁৱলৈ ।

লফা—কিয় ?

চেনিৰাম—মোমায়ে সিবাৰতে ত’তে খেতি কৰিবলৈ
মাতিছিল, কিন্তু মই তোৰ আশা এৰিব নোৱাৰিয়ে
সিবাৰত মাতি নহলোঁ । সিদিনাও মোমায়ে মাতি
গৈছে । আক যেতিয়া তোৰ আশা নোহোৱাই হল,
তেন্তে আক কি চাই থাকিম ? মই কাইলৈ

যাম। তই ভালে থাক। মোক আক কি
জানিবা নেদেখ।

লফা—কিয় ?

চেনিৰাম—বুজা নাই ? মই মোমাইৰ তাতে থাকি
খেতি বাতি কৰিম আৰু ইয়ালৈ নাহেঁ। ইপিনে
তোৰ বিয়া হৈ গলে বা কলৈ যাব ?

লফা—তই মাজে মাজে আহি থাকিবি।

চেনিৰাম—নাহেঁ, নাহেঁ লফা ! মই তোক পাহৰি
পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিম। তুঁহ জুই ফুৰাই ফুৰাই
আৰু পুৰি নমৰো। যাওঁ লফা।

(যাবলৈ ধৰে)

লফা—শুন !

চেনিৰাম—(উভতি ওচৰ চাপি) কি ?

লফা—তই সঁচা যাবি ?

চেনিৰাম—মই কাহানি মিছা কৈছেঁ। লফা ? আৰু
কি কব খুজিছ ?

লফা—(ভাবি থাকি নখেৰে মাটিত লিগি) বাক যা।

(চেনিৰামে আকো লাহে লাহে খোজ লয়)

শুন তোৰ মূৰটো চাওঁ।

চেনিৰাম—কিয় ?

লফা—সিদিনা কটা ঘা ডোখৰ ভাল হ'ল ?

চেনিৰাম—অলপ ভাল হৈছে । এয়া (চেনিৰামে
ওচৰ চাপি মূৰটো দেখুৱায়, লফাই চায়।
চেনিৰামে লফাৰ ভৰি হাতলৈ চায়। লাহে লাহে
চেনিৰামে লফাৰ কান্ধত ধৰে) লফা :—

আক কিয় দেখা চেনেহ পিৰীতি

বেধা লগা চাৱনি তোৰ,

চকুৱে চকুৱে ভাঙ বতৰা

হিয়া ডেই পুৰি মোৰ ।

লফা ! লফা ! আহিলোঁ । [বেগে প্ৰস্থান]

(লফাই চেনিৰামৰ বাটৰ পিনে চাই থাকে)

লফা—উস্ চেনাই !

(লাহে লাহে আন পিনে যায়)

—৫ম দৃশ্য—

(লহঙাৰ ঘৰ—লহঙাটো উঠা চেৰেকী ঘূৰাই সূতা লৈ লৈ
গীত গাই থাকে)

(গীত)

পাততে আছেছে ফুলৰে ধোপা

বিৰিখতে আছে লতা ;

ডালতে বহিয়ে চৰায়ে গাইছে

সমনীয়াই ভাঙিছে বাৰ্তা ।

(লহঙাৰ বাপেকৰ প্ৰবেশ)

লঃ বাঃ—শুন লহঙা, তই আৰু কাপোৰ লৈ বাপুদেউ
পেঙ্কৰৰ ঘৰলৈ নাযাবি ।

লহঙা—এতিয়া নাজানিলে নহব । আৰু বাপুদেউৰ
ঘৰলৈ নাযাবি । আমাৰ সৰু মানুহৰ সেইবিলাক
কিয় ?

লহঙা—(সূতা লৈ লৈ থাকি) কেতিয়ানো কাৰ ঘৰলৈ
গলো ।

লঃ বাঃ—মই সকলো শুনিলোঁ । বুজিছ লহঙা তোৰ
কাৰণে মই বুঢ়াকালত কাৰো মাত খাব নোৱাৰো ।
আজি বাপুদেৱে মোক ছুট নামাৰিলে যে তেও
ভাল । (বাহিৰৰ পৰা নবনাথে মাতে “লহঙা” !)

লহঙা—কিয় মাৰিব খুজিছিল ?

লঃ বাঃ—নজনা হ'লি ?

নবনাথ—লহঙা !

লহঙা—কোন ?

লঃ বাঃ—এয়া জানো বাপুদেউৰ ল'ৰা নহয় ?

(নবনাথে ভিতৰ সোমায়) দোহাই ! দোহাকুৰি ডাঙৰ
মানুহৰ ডাঙৰ কথা ।

নবনাথে—কি কৈছে ?

লঃ বাঃ—ডাঙৰ মানুহ ! ডাঙৰ জাত ! সকলৈ চকু কৰে কিয় ?

নবনাথ—কাৰ কথা কৈছা।

লহঙা—(ততালিকে) আপুনি কিয় আহিছে ?

নবনাথ—লহঙা, এখন কপাহি ধুতি আৰু এখন পাটৰ

মেখেলা লাগে যেনে তেনে। দিন চেৰেকতে দিব

পাৰিবি ? এজন ডাঙৰ মানুহক লাগে।

লহঙা—কটা সূতা যে নাই।

নবনাথে—তেন্তে উপায় ?

লহঙা—বাক যাওক কটা সূতাৰ কিবা এটা দিহা

কৰিম। কিন্তু পাট সূতা ?

নবনাথ—মই আজিয়েই পাট সূতা কিনিম। তই কাইলৈ

আমাৰ ঘৰলৈ গৈ লৈ আহিবি।

লহঙা—কাইলৈ কিমান পৰত ?

নবনাথ—ন বজাত।

লহঙা—বাক। মই কটা সূতাও দেখাই আহিম।

নবনাথ—তেন্তে মই আহিলোঁ। [প্ৰস্থান]

লহঙাৰ বাপেক—নোৱাৰ ! তই আৰু বাপুদেউ পেন্ধাৰৰ

ঘৰলৈ যাব নোৱাৰ। মই সাত সেৱা কৰিছোঁ।

লহঙা ? আৰু যাব নোৱাৰ।

লহঙা—দেউতা তুমি কি কৈছা ?

লঃ বাঃ—সচাঁ কৈছোঁ। আজি তিনিফুৰি দহ বছৰ

চাউল খালোঁ, কত জিলা ফুৰিলোঁ, কেৱে মোক

টান কথা কোৱা নাই । কিন্তু আজি বাপুদেৱে মোৰ
নাক কাটিলে । লহঙা মই সকলোতৰ মানুহ হলেও
মোৰ লাজ-ছকম আছে । তই সিহঁতৰ ঘৰলৈ নাযাবি ।
তই গালক ছোৱালী, এইবিলাক ঘৰলৈ কিয় ?

লহঙা—আপুনি কাম কৰিব নোৱাৰে, দেহাৰে আৰ্জিব
নোৱাৰে । আইতা সকতে ঢুকাল । তেন্তে মই
কাপোৰ বৈ কাপোৰ নেবেচিলে কোনে আপোনাক
পোহপাল দিব ?

লঃ বাঃ—সেইটো সঁচা, লহঙা ! তোৰ কাৰণে এতিয়াও
খাব নাপাই মৰা নাই সঁচা ; কিন্তু লহঙা, লাজ-
ছকম চাৰি ।

লহঙা—মই একো অন্যায় কৰা নাই দেউতা । ইমান
ডাঙৰ হৈলোহি নিজৰ লাজ-ছকমতো নিজেই বাখি
আছে । মোৰ আক কোন সহায় আছে ।

লঃ বাঃ—সেইটো সঁচা । কিন্তু আজি কেইদিন কতই
কত কথা কয় । আজি আকো বজাৰৰ পৰা
আহোঁতে বাপুদেৱে এনে কৰিলে । সেই কাৰণে
কৈছো লহঙা ! তই মোৰ বুঢ়া অৱস্থাত সম্বল, তই
মোৰ আদৰৰ ধন । তোক এঠাইত গতাই মই
চকু মুদিব পাৰিলে মোৰ আনন্দ ! এই বুঢ়া অৱ-
স্থাত মোৰ আক একো আশা নাই । লহঙা !

তই মোৰ কথা শুনিবি । সিহঁতৰ ঘৰলৈ নাযাবি ।
ইংৰাজী শিকা লবাত বিশ্বাস নাই । (লহঙাৰ গা
পিহি পিহি) নাযাবি ।

লহঙা—দেউতা ? (চকুপানী ওলায়)

সঃ বাঃ—তোৰ চকুপানী ওলাল কিয় ?

লহঙা—আপুনি মিছাতে কিয় উতলা হৈছে ? ডাঙৰ
মামুহকে অপবাদ দিছে কিয় ? বাপুদেউৰ লৰা
ছোৱালীহাল বৰ সুন্দৰ । মোক কিমান মৰম
কৰে । আপুনি আনৰ কথা শুনি মিছা সন্দেহ
কৰিছে কিয় ? দেউতা আপুনি শোৱক গৈ । মই
সুতা কেইলেচা লওঁ ।

সঃ বাঃ—লাজ ছকম চাবি লহঙা ! মই বুঢ়াই আক
কি কম ?

[কাহি কাহি প্ৰস্থান]

লহঙা—দিনৰ লগে লগে মোৰ মনত কত ভাব খেলা-
ইছে । যাওক ! সক মামুহৰ এইবোৰ ভাব কিয় ?

[আকৌ উঠা ঘূৰাব ধৰে]

(গীত)

সিপাৰ চৰাই

ইপাৰ পালেহি

বাম বাম বেগিৰে ভুমুকি দিলেহে ;

ঘবৰে বাজহাঁহ

পুখুৰীত পৰিল

বাম বাম হুৰি তিতিল নিয়বৰ জলেহে ।

(আঁহ কাটোপাৰ)

দ্বিতীয় অঙ্ক

১ম দৃশ্য

(লফাই এৰিপাত গোটাই পলু পুহি আছে, এৰিপাতবোৰ
দি আছে । লগে লগে গায়)

বগা বগা পলু ঐ ওপৰলৈ উঠে

এৰিৰ পাততে লৰে চৰে ।

সোণৰে জখলা ঐ বিধিয়ে সবজিলে

দেখা নোপোৱা অকলা নৰে ।

অকলা নৰে ঐ ॥

(পিছ পিনৰপৰা চেনিৰামে আহি চকুত ধৰে)

চেনিৰাম—ক মই কোন ?

লফা—নকণ্ড !

চেনিৰাম—কিয় ? কব নোৱাৰ ?

লফা—পাৰোঁ, কিন্তু মানুহে যে কয় যি গছৰ গুটি
খাবি নাম নকৰি ।

(চেনিৰামে হাঁহি মাৰি এৰি দিয়ে)

চেনিৰাম—বাক লফা মাৰ বোপায়েৰ কলৈ গল ?

লফা—বোপাই গৈছে হাল বাবলৈ, মাই গৈছে মাছ
মাৰিবলৈ ।

চেনিৰাম—তই মাছ নামাৰ ?

লফা—মাৰোঁ, আজি মোৰ গাটো অশুখ ।

চেনিৰাম—কি হৈছে ?

লফা—কব নোৱাৰোঁ ।

চেনিৰাম—কেনেকৈ কাম কৰি আছ ?

লফা—কাম কৰিব পাৰিছোঁ দেখিহে কৰি আছোঁ ।

আজি পলুৰ পাত কেইটামান আনি দিবি ।

চেনিৰাম—বাক আনি দিম । কিন্তু তই এতিয়া কাম

কৰিব এৰি জুৰ লগৈ লফা !

লফা—কাম কৰিয়ে ভাল লাগে ! তই কেটামান পাত

আনি দে, চাচোন পলুবিলাকে ভালকৈ পাত খাবলৈ

নাপাই পিট্‌পিট্‌কৈ ফুৰিছে । ময়ে আনিলোহেঁতেন ।

গা অসুখৰ কাৰণে এৰাবাৰীত সোমাব পৰা নাই ।

চেনিৰাম—বাক মই আনোঁ । (বাব ধৰে আকৌ উভতি)

লফা, মই কিয় আহিছোঁ সেইটো নুশুধিলি ?

লফা—শুধিম বাক ! তই পাত লৈ আহ । তই

মোমায়েৰহঁতৰ সৰব পৰা আহিছ ?

চেনি—এৰা ।

[প্রস্থান ।]

লফা—(পাত লাৰি চাৰি গীত গায়)

বদৰে জিলিঙনি জোনৰে পোহৰ

তৰাৰ তালুকি ভালুকি

আকাশে আকাশে মেঘ যে উৰিছে

কোৱা হবিলে কোনে জানকী ?

(নিলগত চেনিৰামে গাই গাই এবিপাত লৈ আহে, হাতত ছটা ফুল।)

জীৱন কুমলীয়া লাৱনি মাউপিয়া
কিমান থাকিম চাই,
আউতাজ বছৰে গাৰে পিৰ্পিৰনি
আজিলৈ গুচা নাই।

(চেনিৰামৰ প্ৰৱেশ)

চেনি—ছটা ফুলো আনিছোঁ। বৰ ভাল দেখি নহয়
লফা ? (এবিপাত থৈ) হ লফা, এই ফুল ছটা
হ। মই খোপাত পিন্ধাই দিওঁ।

লফা—নালাগে ?

চেনিৰাম—দিওঁ। চাওঁ তোৰ মূৰটো। (লফাই হাঁহি
মাৰি গুচৰ চাপে, চেনিৰামে লফাৰ মূৰটো কোলাত পেলাই
লৈ ফুলটো পিন্ধাই দিব ধৰি গায়।)

(গীত)

লিহিৰী খোপাতে বাহুবনৌয়া এ
বাৰীৰে গুৱনি ফুল ;
বুকুৰে মাজতে চেনাই জলিছে
জলিছে তৰাৰে থল।

২য় দৃশ্য

(নবনাথ ভিত্তৰ সোমায়)

নবনাথ—ঘৰত আছিল কেও নাই। লহঙাক কালি মাতি আহিলো, কিন্তু ইমান পৰেও নাছিল। (এখন হেলনীয়া চকি আনি) নাই একোৱে ভাল লগা নাই। ইমান পৰেও নাছিল। (কিতাপ পঢ়িব ধৰে, ঘড়ীৰ পিনে চাই) ক'তা ন'টা কেতিয়াবাই শেষ হল। কিন্তু—

(লহঙাৰ বাপেকে বাহিৰৰ পৰা মাতে।)

লঃ বাঃ—দেউতা আছে নে ?

নবনাথ—এয়া আহিছে। (ডাঙৰকৈ) আহ লহঙা মই কিবা কামত লাগি আছো, তই কটা সূতা আনিছ ?

(লহঙাৰ বাপেকে সূতা লৈ আহি সোমায়)

(নবনাথে লহঙাৰ সঙ্গি লহঙাৰ বাপেকক দেখি বিৰক্তি ভাব প্ৰকাশ কৰি মুখ বিকটা-বিকটি কৰি এবাৰ কিতাপৰ পিনে, এবাৰ লহঙাৰ বাপেকলৈ চাব)

লঃ বাঃ—চাওক দেউতা। (নবনাথে সূতা চায়) বাক হব সৌৱা বেৰত পাতৰ সূতা আছে লৈ যা।

লহঙাৰ বাপেকে সূতা আনি)

লঃ বাঃ—আছিলে' দেউতা ;

নবনাথ—বাক (লহঙাৰ বাপেকে বাবলৈ খোজ লওঁতে) শুন
(লহঙাৰ বাপেকে উভতি চায়)

লঃ বাঃ—কি দেউতা ?

নবনাথ—বাক একো নহয় (অকলে) লহঙাৰ কথা
সুধিম নে ?

লঃ বাঃ—আজি ঘৰত জানো কোনো নাই ?

নবনাথ—নাই, সকলোৱে গোসাঁনৌ দৰ্শন কৰিবলৈ
গৈছে । আজি ভাত-পানী খোৱাই মিছা হৈছে ।

লঃ বাঃ—কিয়, কিবা বজাৰ কৰিব যাব লাগিব জানো ?

নবনাথ—নহয়, সেইবোৰ সকলো আছে ; কেৱল ঘৰত
মাছ কুটা বাছন ধোৱা, কানি-কাপোৰ অতাই দিয়া—

লঃ বাঃ—কোনো লগুৱা নাই জানো ?

নবনাথ—নাই থাকিব খুজিছিল ময়ে আকো দেউতা-
হঁতৰ অসুবিধা হয় বুলি পঠিয়াই দিলোঁ । বাক যা ।

লঃ বাঃ—মই অলপ থৰক-বৰককৈ সহায় কৰিব পাৰি-
লোহঁতেন । কিন্তু সিপিনেও অসুবিধা । আজি
আকো লহঙাৰ জ্বৰ !

নবনাথ—জ্বৰ !

লঃ বাঃ—কালিৰ পৰা জ্বৰ উঠিছে । আহিলোঁ দেউতা ।

নবনাথ—জ্বৰ উঠিছে ? বাক যা ?

[লহঙাৰ বাপেকৰ গ্ৰস্থান]

নবনাথ—(অকলে) মানুহে পাণ্ডে ঈশ্বৰে ভাণ্ডে। ইমান
কৈ ভাবি চিন্তি লৈ-মিলি আতাইকে গোসাই
চাবলৈ পঠিয়ালোঁ, ভাবিছিলোঁ লহঙাক মাতি
আনি আজি সকলো কথা ভাঙি কম। কিন্তু !
লহঙা ইমান সুন্দৰী ! কুমাৰী ছোৱালী ! অজ্ঞাতি !
কিন্তু তাইৰ মধুৰ কণ্ঠ, সুন্দৰ গঢ়ে মোৰ মনত
কত ভাব তোলে ! তাইৰ জ্বৰ হোৱা বুজি কলে !
এবাৰ চাই আহিম ! মনটো উগুন-থুগুন লাগিছে।
জ্বৰ ! লহঙাৰ জ্বৰ ? [প্ৰস্থান]

—৩য় দৃশ্য—

(লহঙা শোৱা পাটাত পৰি থাকে। বাপেক আছে।)

লহঙা—সুতা দিলে দেউতা ?

লঃ বাঃ—দিলে। এইয়া। হেঙুলোকৰ ঘৰত আজি
কেৱল বাপুদেউৰ লৰাটো আছে।

লহঙা—তেওঁ কিবা কলে ?

লঃ বাঃ—সেইবোৰকে কলে। তোৰ জ্বৰ হোৱা কথাও
কলো। তই সিহঁতৰ ঘৰলৈ কাহানিও নাযাবি
লহঙা ! মই লৰাটোৰ কথা-বতৰা ভালপোৱা নাই।

লহঙা—আপুনি সদায় তাকে কয়। মানুহৰ ভাল
বেয়াৰ লগত আমাৰ সম্বন্ধ কি ? আমি কাপোৰ
বেচি পইছা পালেই হ'ল।

লঃ বাঃ—এবা, কিন্তু সিদিনা যে বাপুদেৱে মোক কত
কি কথা কৈছে !

লহঙা—এৰক সেইবোৰ কথা দেউতা ! আপুনি এতিয়া
একো নাথায় নে ?

লঃ বাঃ—মই নাথোঁ । কোমল চাউল তিয়াইছে,
তাকেই খাম ।

লহঙা—(লাহেকৈ উঠিবলৈ চেষ্টা কৰি) কিয় দেউতা ?
আপুনি বুঢ়া বয়সত ছটা সিজাই নাখালে অন্যায়
কৰিব । মই লাহে লাহে ছটা ৰান্ধি দিওঁ, আপুনি
খাওঁক ।

লঃ বাঃ—নালাগে লহঙা ! তোৰ অসুখ গাৰে মোক
ৰান্ধি দিব নালাগে । মুঠিবি ! অলপ শো !

লহঙা—আপুনি নোখোৱাকৈ থাকিব ! কালি ৰাতিও
খোৱা নাই । ছটা নাখালে আপোনাৰ শৰীৰ
পৰি যাব ।

লঃ বাঃ—কথাটো ঠিকেই কৈছ । তই যিটো ধৰিছ
সেইটো নেৰ । বাক লহঙা ? তই শুই থাক ।
মই লাহে লাহে বজাৰলৈ গৈ মাছ-পুখি ছটা
বিচাৰি আনো । ছটা লাহে লাহে মই নিজে
ৰান্ধি খাব পাৰিম । তই মুঠিবি লহঙা ।

(লহঙাৰ বাপেক যায়)

লহঙা—দেউতাই যিটো সন্দেহ কৰিছে সেইটোৰ একো
মূল্য নহলেও তেওঁ মোৰ মনত কত ভাব তোলে।
নবনাথক চাবলৈ মনত ইমান উত্তল-থুত্তল লাগে।
তেওঁৰ কথাষাৰ শুনিবলৈ এনে ইচ্ছা হয়। যাওঁক
সক মানুহে ডাঙৰ কথা ভাবিলে কি হব।
আকাশৰ জ্ঞানলৈ হাত মেলিলে কোনে ঢুকি পাব ?
দেউতা বজাৰলৈ গ'ল। এই সুচলতে তেওঁৰ
কাঁঠীবাটিবোৰ ভালকৈ ধুই থওঁ (উঠিব খোজে।
বাহিৰত নবনাথে মাতে—“লহঙা”)

লহঙা—(মনতে) নবনাথ নহয় জানো ? (ফুটাই) কোন ?
নবনাথ—লহঙা তোৰ জ্বৰ হৈছে ?

(নবনাথৰ প্ৰৱেশ)

(মনে মনে) উত্তল থুত্তল মনে কত কথা পাঙে !

(ফুটাই) লহঙা তোৰ জ্বৰ উঠিছে ?

(নবনাথক দেখি লহঙাই উঠিব খোজে, কিন্তু উঠিব
নোৱাৰি শোৱা পাটিত বহি বয়)

নবনাথ তোৰ দেউতাৰ ক'ত ?

লহঙা—বজাৰলৈ গৈছে।

নবনাথ—(ওচৰ চাপি) লহঙা তোৰ জ্বৰ হোৱা শুনি
বাতৰি লব আহিছিলোঁ। তোৰ বৰ জ্বৰ উঠিছে ?

লহঙা—নাই ।

নবনাথ—(আৰু ওচৰ চাপি) চাওঁ কেনে জৰ ?

লহঙা—(অলপ আঁতৰি) আপুনি দূৰলৈ যাওঁক ।

নবনাথ—(থিয় হৈ) লহঙা ?

লহঙা—মোৰ বাতৰি লবলৈ কিয় আহিছে ? আপোনাৰ

মৰম বৰ দেখিছোঁ । মই এজনী সামান্য কুমাৰৰ

ছোৱালী । মোৰ অসুখৰ বাৰ্তা পাই লৰি আহিছে !

নবনাথ—তোক বৰ ভাল লাগে লহঙা ! তই কুমাৰৰ

ছোৱালী হলেও তোক ইমান ভাল লাগে !

লহঙা—ছিঃ, দেউতা আহিব । যাওঁক ! মোৰ একো

হোৱা নাই । মই ভালে আছোঁ ।

নবনাথ—লহঙা তই মোক ভুৱা দিব খোজ ? তোৰ

চকু মুখ ইমান ৰঙা পৰিছে (লহঙাৰ গাত হাত দিব ধৰে)।

লহঙা—ছিঃ, যাওঁক আমনি নকৰিব । নাযায় ?

(লহঙাই উঠি ঢলং-পলংকৈ বাব ধৰে)।

নবনাথ—মই আমনি হে কৰিলোঁ । লহঙা ?

(লহঙাই আঁতৰি ভিতৰ সোমায়, নবনাথ থৰহৈ টভক

মাৰি বয়)

লহঙা ! তোৰ এনে অহঙ্কাৰ !

বাক মই আহিলোঁ ।

[বেগে প্ৰস্থান]

(লহঙা আকৌ লাহে লাহে আহে)

লহঙা—তোমাক ইমান ভাল লাগে । কিন্তু—ই যে
 অসম্ভৱ । দুখীয়া ভিকছ কুমাৰৰ ছোৱালী মই !
 মোৰ এনে উচ্চ আশা ? বামুণ আৰু অত্যাতিৰ
 মাজত তুভেঁও পাহাৰ ; তাতে বংশ গোৰব, ধন
 মানব হেঙাব ! সেই হেঙাব, সেই তুভেঁও পাহাৰ
 পাৰ : ই মোৰ কাৰণে আপুনি সমাজৰ নেওচা-
 কেওচা খাব কিয় ? ই কোনো মতে হব নোৱাৰে !
 (আকৌ শুই পৰে)

৪র্থ দৃশ্য

(গীত)

চেনিৰাম—

বতাহে চঙায় মনে উকঙায়
 মালতী লেবেলি যায়,
 আতিকে কুমলীয়া মোৰে সমনীয়া
 কাহানি পলাই যায় ।

মনৰ হাবিলাৰ মনতে বল । লফা ! তই আৰু
 মোৰ নহলি । জীৱন কুমলীয়া মোৰ ! তোৰ বিয়া
 আনৰ লগত থিব কৰিলে । আৰু চাৰিদিন, তাৰ

পিছত—উস্! ভাবিলেও মন উতলা হয়? যাওঁ! আক নাথাকো, শেষবার তোক চাই যাওঁ। এই মাহতলী। ইয়াতে লফাৰ লগত কত বং ধেমালি কত কথা বতৰা পাতিছিলো। তই আজিও ইয়ালৈ আহিবি, হয়তো চিৰকাল এনেভাৱে ইয়াতে কটাবি। কিন্তু মোৰ অৱস্থা! সোৱা আহিছে, মাহ তুলিবলৈ আটাইবোৰ আহিছে। এবাৰ লুকাই লফাক শেষদাৰলৈ চাওঁ।

(নৈৰ গৰাত লুকাই থাকে, গাভৰুসকলৰ গীত গাই গাই
প্ৰবেশ)

(গীত)

পেলালে সৰিয়হ	হাতৰ লাচি
বাম বাম হাতৰে লাচ	
গজিলে সৰিয়হ	পৃথিবী ঢাকি
বাম বাম পৃথিবী ঢাকি।	
এপাতী সৰিয়হ	তুপাতী হল
চাওঁতে সৰিয়হ	তুলিবৰে হল
বাম বাম তুলিবৰে হল।	

১ম গাভৰু—(লফালৈ চাই) তই নাগাৱ কিয় ?

লফা— (নিমাত)

২য় গাভৰু—নামাতে কিয়ু জানিছ ? তাইৰ মনত
বৰ দুখ।

১ম গাভৰু—থ, থ দুখৰ কথা। গাভৰু থাকোতে
এজনলৈ মন যায়, আকৌ অইনৰ লগত বিয়া
হলে সকলো পাহৰি যায়।

২য় গাভৰু—বিয়া মোহনৰ লগত থিৰ হলেই। আমাক
ভালকৈ লাওপানী খুৱাবি লফা ?

১ম গাভৰু—এইৰ লগত আজি কথা কব বেয়া লাগিছে।
একোৰে উত্তৰ নিদিয়ে। বাক বিয়াৰ দিনা ভালকৈ
তত লবি। মই যদি যোৰা নামেৰে দৰা কইনাক
নোপোৱোঁ তেন্তে মই বাপৰ বেটী নহওঁ।

২য় গাভৰু—সোৱা গৰুবোৰে মাহ খায়, বল খেঁদো।
তাতে মাহো তোলো।

লফাৰ বাহিৰে আটাইবিলাক গাভৰুৰ প্ৰস্থান)

লফা—চেনাই ? তই কান্দি কান্দি বলি। কিন্তু তোক
মই একো আশা দিব নোৱাৰিলো। কি কৰো,
কেমি যাওঁ, মোৰ বিয়াৰপৰা কেনেকৈ বক্ষা পৰো।
চেনাই ?— (চেনিৰাম লাহেকৈ ওলায়)

চেনিৰাম—লফা মোৰ চিন্তাতে আকুল ! কিন্তু মোৰ
কাৰণে মোৰ লফাৰ সকলো সুখ নষ্ট কৰিব

নোৱাৰোঁ। বিধিয়ে মোৰ কপালত যিহকে নিলিখক।
কিন্তু লফাৰ বিয়া হ'ক। লফা সুখে থাকিলেই
মই সুখ পাম।

(লাহে লাহে ওচৰ চাপি) লফা -

লফা—(উচাপ খাই উঠি) চেনাই? চেনাই? মোক বক্ষা
কৰ! উস্ মোৰ বুকুত কিহে পুৰিছে!

চেনিৰাম—লফা! উতলা নহ'ব। মোৰ কথা পাহৰি
যা। কপালত যি আছে সেয়ে হ'ব।

লফা—তোৰ অবিহনত মই কেনেকৈ দিন কটাম!

চেনিৰাম—জানো লফা! কিন্তু বিধাতাৰ ইচ্ছামতেহে
কাম হ'ব। মই আজিৰ পৰা একেবাৰে আঁতৰিলো।

লফা—চেনাই! মোকো লৈ বল। মই খৰি বেচি
শাক পাচলি বেচি তোৰ লগতে থাকিম।

চেনিৰাম—তোৰ মাৰ-বোপায়েৰে তই গলে কি কৰিব?

লফা—যি নকৰক চেনাই! আমি যে উৰণীয়া মো!
আই-বোপাইৰ লগত চিৰকাল নাথাকোঁ। মোক
এৰি নাযাবি চেনাই!

চেনিৰাম—(অকলে) কি কৰো! হে ঈশ্বৰ! যদি
হুয়োকে একেলগে খাব নিদিয়া তেন্তে হুয়োবো
মনত এনে ভাব জগালা কিয়! লফা!

(চকুৰ পানী টুকি)

(গীত)

বিধিয়ে সবজিলে পকরান শাবী,
লানি পাতি যায়,
আমি টবনীয়া উবিব নোদাৰো
কি যে লিখিলে কণা বিধতাই !

(লৰা কেইজনমান আৰু মোহনৰ প্ৰবেশ)

১ম লৰা—মই কোৱা কথা সকলো সঁচা । তই
ভালকৈ চকু নাৰাখিলে তাই পলাব ।

মোহন—কি কব ! তাই কলৈ যায়, কেনি যায়, কি
কৰে সকলো মই এই কেইদিন চকু ৰাখিছো ।
তাই কোনো মতে পলাব নোদাৰে ।

২য় লৰা—বিয়াটো কোনোমতে হৈ গলেই লেঠা মৰে ।
কিন্তু বিয়াত লাওপানী সবহকৈ ঠিক কব । লফাৰ
নিচিনা গুৱনি গাঁভক আৰু কেইজনে পাইছে ?

(চেনিৰামে গীত গায়)

মোহন—হেৰো, গীত গোৱাটো চেনিৰাম নহয় জানো ?

১ম লৰা—এৰা, মই কৈছো নহয় । পাইছেহি এই ঠাই ।

মোহন—মনে ননে শুনচোন কি কয় ।

(সকলোকেইটাই কাণ পাতে)

লফা—চেনাই, মোকো লৈ বন । তই য'তে থাক
ত'তে থাকিম, এতিয়াই লৈ ব'ল ।

(আটাই কেইজনে চকুৰ ঠাৰ দিবে)

মোহন—শুনিছ ভাইহঁত ? তহঁতৰ এজনে গৈ তাইৰ
বাপেকক মাতি আন ।

১ম ল'ৰা—যা বাম সিং ! তই গৈ তাইৰ বাপেকক
মাতি আন । আমি আটাই কেউজনে বসেৰে আজুৰি
আনো ।

[বামচিঙৰ প্ৰস্থান]

মোহন—সহায় কৰিবি ।

১ম ল'ৰা—নিশ্চয় সহায় কৰিম । আমি থাকোতে তাইক
পলুৱাই নিব নে ? কিন্তু লাওপানী ।

(আটাই কেউজনে ওচৰ চাপে)

লফা ! তোক মাতিছে ব'ল (লফাই নামাতে) ব'ল

লফা—মই মাহ তুলিবলৈ আহিছো ।

মোহন—নালাগে মাহ তুলিব ।

১ম ল'ৰা—মাহ তুলিবলৈ আহি পিচে চেনিৰামৰ
লগত কিয় ?

লফা—(খঙেৰে চাই থাকে)

মোহন—খং কৰিলে কি হব ? ব'ল বোপায়েৰে মাতিছে ।

সোৱা বোপায়েৰ আহিছেও

লফা—নাযাওঁ ।

মোহন—নাযাওঁ বুলি কলেই হব ?

(লফাৰ বাপেক আৰু বামসিঙৰ প্ৰবেশ)

বামসিং—ধৰ কি চাই আছ ? বোপায়েকেও বল কৰি
নিধ দিছে । তাইৰ কথামতে হব নে ?

জেঠু—ব'ল লফা ! মাৰে তোৰ বিয়া ঠিৰ কৰিছে ।

(লফাই নামাতি থাকে ; বামসিঙে হাতত ধৰি)

ব'ল, ইয়াত ৰোহ পাতি থাকিলে নহয় ।

(টানি লৈ যায় ।)

জেঠু—হ'ল বুলি খাবলৈ নোপোৱা, ফেলফেন্দুৱা, আগলৈ
চালে পাছলৈ নোহোৱাত গতাব পাৰিনে ?

[প্ৰস্থান]

চেনিৰাম—(খব হৈ চাই থাকি) কি কৰিম ? সিহঁত বহুত,
মই অকল । তুতুপৰিও বাপেকে সমূলি মান্তি
নোহোৱাত মোৰ কি স্বৰূপ আছে ? ফা !—

বুকুৰে চেনাই শতুৰে লৈ যায়

শতুৰে লৈ যায় কাঢ়ি ।

মনৰে অগনি হিয়াতে জ্বলিছে

ক'তবা মৰোঁগৈ পৰি ।

—৫ম দৃশ্য—

নবনাথ—সকলো স্পষ্ট, ইয়াতকৈ আৰু কি অপমান
হব পাৰে ? অজাতী ভিকছ ছোৱাগী এজনীৰ এনে
উপলুঙা !

(বাপুদেউৰ প্ৰবেশ)

বাপুদেউ—পৰীক্ষা শেষ হৈছে । এতিয়া দুই এজন
চাহাবক দেখা কৰি কামকে বিচাৰ ।

নবনাথ—মই কাম নকৰো দেউতা !

বাপুদেউ—তেন্তে কি কৰিবি ?

নবনাথ—মই মনতে পাণ্ডিছ'। কিতাপ লিখি ছপাম
আৰু প্ৰেছ এটা চলাই এখনি ভাল বাতৰি কাকত
উলিয়াম ।

বাপুদেউ—তোৰ মূৰ কৰিবি ? সেইবোৰলৈ টকা ক'ত ?
আৰু টকা হলেও অসমত সেইবোৰৰ প্ৰচলন কিমান ?
মই এট ছুটা চকুৰে কত বাতৰি কাকত আলোচনী
দেখিলো : সকলোবোৰ কেইদিনমান ওলাই আকৌ
লোপ পায় ।

নবনাথ—হক তেওঁ মই চেষ্টা কৰি চাম ।

বাপুদেউ—সেইবোৰ এৰ । বৰ্ত্তমান তোৰ বিয়া থিৰ
কৰিছো । বিয়া শেষ হলেই কাম বিচাৰি ল ।

নবনাথ—বিয়া !

বাপুদেউ—এবা, চক্ খালি যে ! মাহুহে নকবা কামৰ কথা কোৱা নাই । মই বসুদেউ উকীলৰ ছোৱালীৰ লগত বিয়াৰ সকলো থিৰ কৰিছোঁ । মই আহিলো । বিয়াৰ কত কি খৰচ লাগিব হিচাব কৰি এখন কাকতত লিখিবি । মই ভাবি চাম ।

[প্রস্থান]

নবনাথ—বিয়া ! বসুদেউ উকীলৰ জীয়েকৰ লগত বিয়া ! এ দিনাও যাক দেখা নাই । যাৰ কপ-গুণৰ বুজ পোৱা নাই তাৰ লগত চিৰদিনৰ সম্বন্ধ !
(ভাবি যাব ধৰে, এনেতে লহঙাই আহে ; নবনাথে ভাবি ভাবি-
গৈ লহঙাৰ গাত পৰিব ধৰে । হঠাৎ চক্ খাই)

লহঙা ইয়ালৈ কি ভাবি ?

লহঙা—মোৰ অসুখৰ কাৰণে কাপোৰ বৰ পৰা নাই । দেউতাও বুঢ়া । ঘৰত খাবলৈ একো নাই । কেইট'-মান পইছা—

নবনাথ—পইছা ? কাপোৰ দিলে পইছা পাবি ।

লহঙা—নাই ! আজি কেৱল সহায় কৰক । মই অলপ দিনতে কাপোৰ আনি দিম ।

নবনাথ—নাই ! অসম্ভৱ ! লহঙা, তই মোৰপৰা একো আশা কৰিব নোৱাৰ । তই গুচি যা । একোৰে বাট বখা নাই । সামান্য কুমাৰী ছোৱালী !

(বেগে ঘৰ সোমায়)

লহঙা—উস্! বলৈ যাওঁ। বুঢ়া দেউতাক কালিও ভাত
দিব নোৱাৰিলো, আজিনো কেনেকৈ লঘোনে
থাকিব? ইমান আশা কৰি আহিছিলো!

(লাচে লাহে যায়. অলপ পিচত নবনাথৰ প্ৰবেশ)

নবনাথ—লহঙা! (অকলে কি ভুল কৰিলো। লহঙাই
কেতিয়াও সহায় বিচৰা নাছিল। কেৱল আজি!
মুহূৰ্ত্তে। কিন্তু মই কি কৰিলো! ভুল! পৰ্বত
সমান ভুল! লহঙা! লহঙা!

(বেগাই প্ৰস্থান। আকৌ লাহে লাহে সোমায়)

তাই অজাতী ছোৱালী! তাইৰ মুনো অতি সামান্য!
সেই কাৰণে মোৰ সন্মান নাৰাখিলে। কিন্তু মই
কি কৰিলোঁ। তাই খাবলৈ নাপাই কেটামান
পইছাৰ নিমিত্ত আহিছিল। দানৰ কাৰণে নহয়,
আকৌ পৰিশোধ কৰো ভাবি; কিন্তু মই দূৰ দূৰ
ছেই ছেই কৰি কৰিলোঁ। মোৰ মহত্ব! মোৰ
শিক্ষা! (আকৌ লহঙাৰ প্ৰবেশ। ততালিকে ওচৰ চাপি)
লহঙা! লহঙা! আহিছ! ধৰ এই কপ টকা নে! মই
ভুল কৰিছো। (টকাটো আগ বঢ়ায়)

লহঙা—(টকা নলৈ) আপোনাৰ কাগজ এখন সিদিনা
পেলাই থৈ আহিছিল। মই পাহৰাতে দিব নোৱা
ৰিলো। ধৰক। (এটা চিঠিৰ খাম আগবঢ়ায়)

নবনাথ—লম । লহঙা ! তই টকাটো ল ।

লহঙা—এইখন কাগজ । আহিলো ।

(চিঠিৰ খামটো থৈ ধাব ধৰে, নবনাথে টকাটো লৈয়ে থাকে)

নবনাথ—লহঙা ! (অলপ পৰ লহঙা ঘোৰা বাটলৈ চাই থাকি)

কাৰ ভুল ? লহঙাৰ নে মোৰ ?

(আৰুকাপোৰ)

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ

—୧ମ ଦୃଶ୍ୟ—

[ଲହଡ଼ାବ ଘର]

(ଗୀତ)

ଲହଡ଼ାବ ବାପେକ :—

ହାସି ହାସି ବାଁଞ୍ଚି ବାୟ, ବନ୍ଧିମ ନୟନେ ଚାୟ
ଶିଥିଲ ଗମନେ ଧାୟ ବୁଝଇ ଉପୁର ପାୟ ॥

ପଦ

କପେ ଭୁବନ ମୋହେ ଗଲେ ଗଢ଼ମତି ଲୋହେ
ଅଳକ ତିଳକ ଶୋହେ ବାଛୁର ଚାରିତେ ଶୋହେ ।
ଜିବତ ମଧୁର ହାସ ଶୋହେ ତନ୍ମୁ ପୌତ ବାସ
କହଇ ମାଧବ ଦାସ ହୋବ ଫୁଲ ମୋହ ପାଶ ।
କଲେ ଗଲ ? ଇମାନ ପରେଓ ନାହିଲ । (ଆକୌ ଗାନ୍)

ଲହଡ଼ାବ ପ୍ରବେଶ

ଲ: ବା:—ପାଲି, ଆନିହ ?

ଲହଡ଼ା—ନାହି । କୋନୋରେ ନିଦିୟେ ।

ଲ: ବା:—କୋନୋରେ ନିଦିୟେ ? ଲହଡ଼ା, ଉମ୍ ମୋର ସେ
ଭୋକତେ ପେଟେ କଲମତିଆଇଛେ, କବବାବ ପବା ଅଳପ
ଅଚବପ ଆନି ବୁଢ଼ା ବାପେବକ ବାଧ ।

লহঙা—(নিমাত)

লঃ বাঃ—চাই বলি কিয় ? লহঙা আজি দুদিন লঘোন ।
গাটোৱে থৰক্ বৰক্ কৰিছে ।

লহঙা—দেউতা ! (কান্দে)

লঃ বাঃ—আন কতো ধন নাপাব যদি দোকানৰ পৰা
কালিয়নে আন ।

লহঙা—কালিয়নে কিয় দিব ? দুই তিনিখন দোকানত
যেন পাচ দহ টকা ৰূপ আপুনি কালিয়নে অনা
পৰিশোধ কৰিব পৰা নাই ।

লঃ বাঃ—কিবা এটা উপায় কৰ । দুটামান খালে
আকৌ দিনচেৰেক টঙাই উঠিব পাৰে ।

লহঙা—(অকলে) কি কৰেঁ, কোনটো নাকেৰে বা
আকৌ ৰূপ টকালৈ আহেঁ । আন কাৰো তাত
নাপালেঁ বজাৰলৈ গলেও যে কত মানুহে ঠাট্টা
মস্কৰা কৰে ।

লঃ বাঃ—লহঙা চাই বলি যে ? কিবা উপায় কৰ ।
মোৰ মূৰ ঘূৰিছে ।

লহঙা—দেউতা ! (কান্দত ধৰি কান্দে)

—২য় দৃশ্য—

(চেনিৰামৰ প্ৰবেশ)

(গীত)

চেনিৰাম —

সাক্ষিপেঁ বাহ ধুনায়া কৰি ঐ

গোটালো পাত এটি এটি কৰি

কৰবাবে পৰা কুৰুৱা এহাটি আহি

ভাঙিলে বাহ চুবমাৰ কৰি ?

গ'ল—কেৱল এটা নিশা ! সেয়ে সকলো ধিৰ ।

কৰিলে মোহন ! তই মোৰ কোন কালৰ কাল শতক

আছিলি ? কিয় মোৰ বুকুৰ লফাক আজুৰি নিলি ।

বিয়া কৰিলি । উস্ মই কি কৰোঁ, কলৈ যাওঁ ?

ক'ত মৰোঁ !

(দুইৰ পৰা গীত শুনে)

টকা. পেপা. গগনা লে (গীত)

নাচোঁতে নাচোঁতে ভৰিয়ে বিহাল ঐ

হাত বিহাল কেনে কৰি ।

মনৰে কথাকে কবকে নোৱাৰিলোঁ ।

চেনাই বা গ'ল কতনো মৰি ॥

(কেইটামান ল'ৰাৰ প্ৰবেশ)

১ম সমনৱীয়া—সোৱা চা, চেনিৰামে বলিয়াৰ দৰে ভাবি আছে ।

২য় সমনৱীয়া—ভাবি থাকিলে কি হ'ব । যাৰ বস্তু সি লৈ গল (চেনিৰামলৈ চাই) পিচে তোৰ লফাক দেখো মোহনে বিয়া কৰালেই ।

চেনিৰাম—(নিমাত)

২য় সমনৱীয়া—নামাত দেখোঁ, কেৱল লফা, লফা ! পিচে লফাই দফা শেষ কৰিলে ।

চেনিৰাম—লফাক নিলে মোৰ কি হ'ল ? লফা মোৰ কোন ?

২য় সমনৱীয়া—কবি তো এতিয়া ! তাকে নকৈ কি কবি ? আগে হলে কেৱল লফা, লফাৰ লগতে কথা বতৰা । হাঁহি ধেমালি ! মাছ মৰা, আম জাম বোটলা ।

চেনিৰাম—(অগপ পৰ ব লাগি চাই থাকি) মোৰ বিজুতলা ! মাহতলা ! আজিৰ পৰা সকলো এৰিলো ।

১ম সমনৱীয়া—বলিয়াৰ দৰে চাই থাকিলে নহয় । লফাক কথা ভাবিছ নহয় ?

চেনিৰাম—তাইৰ কথা মই কিয় ভাবিম ? মই ভাবিছেঁ ! মোৰ কথাটো । মই পাজি যাম ।

১ম সমনোয়া—কলৈ ওঁ ? লফাৰ শোকতে কৰবাত
মৰিবি নেকি ।

চেনিৰাম—তাইৰ কথা আৰু নকৰি । তাই মোৰ
কেও নহয় । আজি তাই পৰৰ তিৰোতা । পৰৰ
তিৰোতা লৈ কথা বঢ়ৰা কোৱা অন্যায় ।
মই আজি নগৰলৈ যাম । তাতে এটা কাম পালে
কৰিম ।

২য় সমনোয়া—কি কাম কৰিবি ওঁ ?

চেনিৰাম—কাৰোবাৰ লগুৱা, নাইবা আম কিবা পালে ।
আছিলেঁ । সমনোয়াহঁত । তেঁওঁতক বহুদিন আমনি
দিছিলেঁ । মোক ক্ষমা কৰিবি দে । আছিলেঁ ।

(গ্ৰহান)

[আটাই কেউজন সমনোয়াই গীত পাৰ]

“পিৰীতি কিটটোনে। বুজুজো মইনা

মিতিৰি পিৰীতি কিনো

হিয়া দেই পুৰি তুঁহ জুই জলে

তোক পাবলৈ জুহু ॥”

২য় সমনোয়া—চেনাইৰ পিৰীতি লাগিল, পিৰীতি ভাঙিল ।
বল বল মোহনৰ পৰা আৰু এদিন লাওপানী
আদায় কৰিব লাগিব ।

(গীত গাই গাই গ্ৰহান)

— ৩য় দৃশ্য —

নৈব পাৰ

নবনাথ—সকলো পাহৰিম। সামান্য অজ্ঞাতি কুমা-
ৰণী ছোৱালীয়ে মোৰ মনত নানা তৰহৰ ঢৌ তুলিলে।
কিন্তু আক নহয়। ইপিনে আকৌ দেউতাই
বিয়া কৰা, বিয়া কৰাকৈ বৰকৈ টনা-আজোৰা
কৰিছে। বিয়াখন যেন গৰুৰ পৰা হৈছে। যেতিয়া
গৰখীয়াৰ ইচ্ছা পৰে তেতিয়াই ডিঙিত আৰি দিয়ে।

(লহঙাই কাপোৰ ধোৱা পাত এছটা মূৰত লৈ কাপোৰ
ধুবলৈ আহে। ওচৰ পাই হঠাৎ নবনাথক চকুত পৰা দেখি
থমক খাই বয়)

নবনাথ—লহঙাই কাপোৰ ধুবলৈ এই ঘাটলৈ আহিছে।

এই ঘাটলৈ আজি কিয়? তাইতো এই ঘাটত
কেতিয়াও কাপোৰ নোধোৱে। আহিলেই বা, মোৰ
তাত কি? কিন্তু তাইক আজি ভাল শিকনি
দিম। ময়ো যে মান ৰাখিব পাৰোঁ ভালকৈ জনাম।
যাওঁ, তাইৰ আগেয়ে যাওঁ, কিন্তু নামাতো।

(ততালিকে উঠি এখোজ দুখোজ কৰি আগ বাঢ়ি লহঙাৰ
কাগেৰে যায়)

লহঙা—আপুনি ফুৰিব আহিছে?

(নবনাথে তাইলৈ আওকাণ কৰি খংমুঠাক কথা নকৈ
জাঁতৰ হয়। লহঙাৰ মূৰৰ পৰা পাতছটা পৰি যায়।)

লহঙা— (পাতছটা তুলি লৈ, অকলে) মোক কিয়
মাতিব? মই যে সিদিনা মান অপমান বোধ
কৰি তেওঁ দিয়া টকা ওভোতাই দি আহিছোঁ।
(কাপোৰ খুব ধৰে)

(নবনাথৰ প্ৰৱেশ)

নবনাথ—চঞ্চল মন? লাজ অপমানো জুবুজ! সকলো
কাতি কৰি থৈ গলোঁ। কিন্তু ছোখোজ নাযাওঁতে
আকৌ উভতিবলৈ ইচ্ছা হ'ল। লহঙাক তো
অইন সময়ত এনে ভাৱে কথা কবলৈ অকলে
নাপাম। লহঙাই মোক অপমান নকৰি কাক
অপমান কৰিব? মই যে লহঙাক ভাল পাওঁ,
মৰম কৰোঁ। ভাল পোৱাত মান অপমানক
বোধ কিয়? (লাহে লাহে ওচৰ চাপি)

নবনাথ—লহঙা?

লহঙা—আপুনি মোক ক্ষমা কৰক।

নবনাথ—তই একো ভুল কৰা নাই লহঙা? তোক
মই কি ক্ষমা কৰিম। লহঙা তোৰ গা ভাল হৈছে?
এতিয়াও মুখ শুকান কিয়? তোৰ গা অনুখে
কাপোৰ খুব আহিছ?

লহঙা—কি কৰিম ? কাপোৰ মুখুলে কোনে ধুই দিব ?
আকৌ ঠিক সময়ত দিব নোৱাৰিলে কত গালি
শপনি !

নবনাথ—(ওচৰ চাপি বহি) বছৰদিন তোৰ গীত শুনা নাঈ
লহঙা !

লহঙা—চুখীয়াৰ মুখত গীত কেতিয়া ওলায় ? সিদিনা
দেউতাই লঘোনে থাকি হাহাকাৰ লগাইছিল । তেহে
আকৌ দোকানৰ পৰা কালিয়নে আনি ভাত পানী
খাইছোঁ । কিন্তু চাৰি দিনতে ধন দিব নোৱাৰিলে—

নবনাথ—বুজিছোঁ লহঙা ! বাক তহঁতৰ কিমান ঋণ
দিব লগীয়া আছে ?

লহঙা—কব নোৱাৰো । দেউতাই আগৰে পৰা দোকা-
নৰ বস্তু কালিয়নে আনি থাকে । দেউতা এতিয়া
খোজ কাঢ়িব নোৱাৰাতহে—

(লহঙাই এখন কাপোৰ ধুই মেগি দিব ধৰে)

নবনাথ—লহঙা ! তোক যেতিয়া যি লাগে মোৰ পৰা
নিৰি । তই বেয়া নেপাবি (লহঙাই নবনাথলৈ চাই
থাকে) তই থৰ হৈ চাই থাকিলি কিয় ?

লহঙা—আপুনি এনে উদাৰ, এনে দয়ালু ?

নবনাথ—মনে মনে থাক লহঙা (ওচৰ চাপি) মনে মনে
থাক । মই তেনে একো নহয় । মই এইবোৰ

দিব খুজিছো, কাৰণ মই তোক বৰ ভাল পাওঁ ।
মৰম কৰোঁ । মোৰ যে ইয়াত স্বৰ্গ আছে ।
লহঙা ! (হাতত ধৰি) লহঙা ! তই ধুবুনী ছোৱালী
কিয় হ'লি ?

লহঙা ! (নামাতে)

নবনাথ—সঁচা কৈছো লহঙা । তই মোক বলিয়া
কৰিলি । তই এবাৰ মোৰ কোলাত মূৰ থ ।
ইয়াত কোনো নাই । এই ঘাটলৈ প্ৰায় কোনো
নাই (লহঙাৰ হাতত ধৰি নবনাথে বহি) স্বৰ্গীয় দান !
লহঙা ! তই মোৰ ইহ জীৱনৰ লগৰী, পৰজীৱনৰ
মুক্তি ?

(ততালিকে লহঙাই হাতখন কোচাই নি)

লহঙা—এবি দিয়ক । মোক ক্ষমা কৰক । মই সকলো
পাহৰিছোঁ ।

নবনাথ—লহঙা ! তোক কি ক্ষমা কৰিম ?

লহঙা—মই অজ্ঞাতী কুমাৰী ছোৱালী নীচ জাতি ।

নবনাথ—নীচ জাতি ! অজ্ঞাতি ! কিন্তু লহঙা তোৰ
মন বৰ ডাঙৰ ? তোৰ ৰূপ—নাই, নাই লহঙা তই
স্বৰ্গীয় অপেচৰা ।

লহঙা হিঃ তেনে কথা নকব ; আপুনি গোসাঁইৰ লৰা ।

আপুনি কত ডাঙৰ ঘৰত বিয়া কৰাব পাৰিব ।

মোটেল চকু দিয়ে কিয় ? তেনে কৰি সমাজৰ
নেওচা খাব কিয় ?

নবনাথ—সেইবোৰ এৰ। কেৱল মই এটা কথা সোধো
তাৰ উত্তৰ দিবি ?

লহঙা—কি ?

নবনাথ—ক। তই উত্তৰ দিবি ?

লহঙা—পাৰিলে দিম।

নবনাথ—আজি এই নিবল ঠাইত ক লহঙা তই সঁচাকৈ
মোক ভাল পায় ?

লহঙা—(আনপিনে মুখ কৰি তলমুৱা কৰি থাকে)

(নবনাথে চাই থাকে)

নবনাথ—ক লহঙা।

লহঙা—মই কবলৈ হলে—

নবনাথ—বলি কিয়, ক।

লহঙা—কব নোৱাৰো সঁচাকৈ কিয়—

নবনাথ—ক ভয় নাই, কেও নাই।

লহঙা—আপোনাক বৰ ভাল লাগে।

নবনাথ—লহঙা ! লহঙা ! আজি তই মকভূমিত শাস্ত
বাৰি ঢালিলি।

(ততালিকে আগত দৃশ্য পট)

(গীত)

চেনিৰাম—

পচিম দিশতে বেলিয়ে লহিয়ায়
চৰাট উৰি যায় সিপাৰে ।
বুৰেঁ। বুৰেঁ। বেলি চাই চকু মেনি—
সমনীয়া ক'তবা আছেহে হে ।

নগৰৰ ভিতৰত বাকচ বনৌয়া বস্ত্ৰ । ধুনীয়া ধুনীয়া
ঘৰ । কিন্তু ক'তা মোৰ পঁজাটোটৈ মনত পৰিছে
কিয় ? মোৰ লফাৰ কথা ইমান জ্বলি উঠিছে ।
লফা ! নাই মই ভোক সমূলি পাহৰি যাওঁ ।

(নবনাথৰ প্ৰবেশ)

নবনাথ—আনন্দ ! আজি মোৰ মনৰ গতি কোনে বুজে ।
(হঠাৎ চেনিৰামক দেখি) কি অ ভই আমাৰ তালৈ
হুচৰি গাবলৈ আহিছিলি নহয় ?

চেনিৰাম—এবা ।

নবনাথ—তোৰ লগববিলাক ক'ত ? আক সেই ভাল
গীত গোৱা ছোৱালীজনী ?

চেনিৰাম—সেইবিলাক আক মুশুধিব ।

নবনাথ—কিয় ? • ভই এতিয়া কলৈ যাব ?

চেনিৰাম—কৰবাত কাম বিচাৰি। দেউতা ইয়াত কতো
কাম পায় জানো ?

নৰনাথ—তই কি কাম কৰিবি ?

চেনিৰাম—চাকৰ থাকিব পাৰে। নাইবা কাবো বাৰী
ঘৰ ভাগ কৰা খেতি কৰা হৈও থাকিব পাৰে।

নৰনাথ—তেনে মানুহ এটি আমাক লাগিছিল। আমাৰ
খাটত খেতি আছে। তাৰ পৰা মাৰ্কে সময়ে
ধানপাত আনিব লাগে। আৰু ইয়াত বাৰী ঘৰ
ভাগ কৰিব লাগে।

চেনিৰাম—তেনেহলে দেউতা ময়ে থাকিলোঁহেভেন।

নৰনাথ—তই কিমান টকাত থাকিবি ?

চেনিৰাম—যি দিয়ে।

নৰনাথ—বাক বল। দেউতাব লগত কথা হওঁ গৈ।

তই ভালকৈ ধান কাটিব জান ? ভাব বব পাৰ ?

চেনিৰাম—পাৰে।

নৰনাথ—বাক বল।

[প্রস্থান]

—৫ম দৃশ্য—

[লফাই কাষত কলহ লৈ পানী আনিবলৈ যায় ।]

(গীত)

গুণ গুণ কৰি কোনে গীত গায়
গুণৰে সমনীয়া নাই,
কোন কাহানিয়ে আম বুটলিছিলে।
আজিও পাহৰা নাই ।

(মোহনৰ প্ৰবেশ)

মোহন—তই সেইবোৰ কি গাই থাক ? যা পানী
আনি ভাত বহাবি । মই মোজাদাবৰ তালৈকে
যাব লাগে । খাজনাৰ লেঠাতো মাৰি আহোঁ ।

লফা— (নিমাত)

মোহন—ধিয় হৈ বলি কিয়, ততাতৈয়া কৰ ; তই
আজিলৈকে ভাত বান্ধিব নিশিকিলি ।

লফা— (নিমাত)

মোহন—দহ আষাৰকৈ যদি এষাৰ মাত পাৰ । যিমানৈই
কোলাত লওঁ, ভাল কথা কওঁ, সিমানৈই আঁসৈ
পাই যি পায় তাকে কৰে । (প্ৰকাশ্যে)

ধিয় হৈ নাধাকিবি । পানী আনি ভাত বহাহি ।

[প্ৰস্থান]

লফা— (কলহটো থৈ ওচৰত গুলফী এডালৰ সৰি থকা ফুলবোৰ গোটাৰ ধৰি)—

ফুলকে গোটাম লাখে লাখে

মানুহকে মাতিব অমাতে -

মাহতলীতে মাহ তুলিম

গাম কতনো গীত হে।

(মোহনৰ আকৌ প্ৰবেশ)

মোহন—তই পেনপেননাই গীত গাই থাকিলেই হ'ল
নে? অলপ যদি লাজ হ'ব আছে। মোক
হাৰাশাস্তি কৰিলেহি। আহিবৰ দিন ধৰি গিৰি
খালিহি। (হাতত ধৰি) বোলো পানী আনিবি নে নাই ?

(হাতত থকা পাচনিৰে কোব মাৰে)

লফা—(কান্দি কান্দি) আনোঁ (খঙেৰে) অলপ যদি
সুখেৰে থাকিব পাৰ। (খঙেৰে প্ৰস্থান)

মোহন—পেনপেননি গুনোতে আমনি লাগিল। কি
ভলা জুই ঘৰত সুমুৱালোঁহি। আগেয়ে এনে
জনা হলে। একেধাৰ ভাল কথা নাই। হাঁহি
ৰং ধেমালি নাই। দিনে ৰাতি লফাই কান্দি
কান্দি পানী লৈ যায়, তলমুৱা পেনপেননি আক
ক'লা মুখ। (লফাই পানী আনি প্ৰবেশ) (লফাক
দেখি) যা সোনকালে ৰাক্ষসে (আওকনীয়া ভাবে
লফাৰ প্ৰস্থান) কিন্তু আগেয়েটো তাই এনে নাছিল।
মইতো সকলো পৰা তাইক দেখিছোঁ। [প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ অঙ্ক

—১ম দৃশ্য—

(ঘৰৰ চোতালত বহি নবনাথ চণ্ডীদাস পঢ়ি থাকে)

নবনাথ—(কিতাপ চাই) সেট এদিন ! বামী ধুবুনী ছোৱালী আছিল । চণ্ডীদাসে তাইক কবিতাবে জগতত অমৰ কৰিলে । কিন্তু মইতো চণ্ডীদাস নহয় । মোৰতো কবিতাৰ শক্তি নাই, ধৰ্ম্মৰ সূক্ষ্ম জ্ঞান নাই, তেখেত কি সাহেবে মই সমাজৰ ৰীতি ডেৱাই গৈছোঁ ? যদি লহঙাক আজি মই গ্ৰহণ কৰোঁ তেন্তে সমাজত যে খলক লাগিব । নিকপ-কপীয়া হিন্দুৱে — উস্ — হিন্দু — হিন্দু !

(কিতাপখন থৈয়ে ততালিকে উঠি গুচি যায়)

(বাহিৰত) “খৰি লবি ?”

(নবনাথৰ আকৌ প্ৰবেশ)

নবনাথ — জাতিভেদ ! কঠোৰ বাধোন ! আক

(বাহিৰত) — “খৰি লবি ?”

(চেনিৰামৰ প্ৰবেশ)

চেনিৰাম — দেউতা খৰি লব ? কোনোৱা যিকিৰণীয়ে খৰি আনিছে ।

নবনাথ—বাক ল । ভিতৰৰ পৰা পইচা আনি দে ।

চেনিৰাম—লব বৰি । ভিতৰ চোতাললৈ আহ ।

(চেনিৰামে পইচা আনিবলৈ যায়)

নবনাথ—ডাঙৰ ভুল ! হিমালয়ৰ সমান ভুল ! এয়ে
হিন্দুক সৰ্বনাশ কৰিব । (আকৌ দণ্ডীদাস পঢ়িব ধৰে)

(পিঠিত খৰি লৈ লফাৰ প্ৰবেশ)

নবনাথ—কিমান দৰ কৰিছ ?

লফা—চাৰি অনা ।

নবনাথ—চেনিৰাম ! পইছা চাৰি অনা আনি দে ।

(চণ্ডীদাস পঢ়ি পঢ়ি ভিতৰলৈ যায়)

লফা—চেনি ! সেই সুন্দৰ নামটো আজিও কিমান
মিঠা ! চেনাই তই বা আজিকালি ক'ত ?

(চেনিৰামে পইচা লৈ আহি ততালিকে)

চেনি—“হো ।”

(হঠাৎ লফাৰ মুখলৈ চাই লফাক চিনি পাই থৰহৰ । হাতৰ
পইচা পৰি যায় ।)

“লফা—”

(লফাই ততালিকে মুখ ঘূৰাই গো গো কৰি গুচি গৈ দূৰৈত)

লফা—ঈশ্বৰ ! আকৌ কিয় ? মই বে আনৰ ।

[প্ৰস্থান]

চেনি—(পইচা কেইটা বটলিব ধৰি) লফা ! উস্ আজিও

মোৰ সেই লফা !

নবনাথ—খৰি নললি ?

চেনি—(নামাতে)

নবনাথ—খৰি নললি ; তাই কলৈ গ'ল ।

চেনি—জানো ! পইচা অনাত পলম হোৱাৰ কাৰণে

তাই গুচি গ'ল, বাক যাওক । দেউতা আকৌ

আন আহিব নহয় ।

নবনাথ—বাক যা । (চেনিয়ে লাহে লাহে গৈ দূৰৈত)

চেনি—হৰি ! উস্ ! [প্ৰস্থান]

নবনাথ—লাহে লাহে স্বাধীনভাব, মুকলিমুৰীয়া স্বভাৱ

লোপ পাব ধৰিছে, বীতি নীতি কু-সংস্কাৰৰ বাধোনে

সকলোপিনে চেপি ধৰিলে । ইমান হেঁচা, ইমান

বিশ্ব-পথালি চেবাই মই জানো লহঙাক মোৰ কৰিব

পাৰিম ? সমাজ ! ধৰ্ম্ম ! (উতলা হৈ প্ৰস্থান)

—২য় দৃশ্য—

(মোহনে নাঙল কান্ধত লৈ হাতত পাচনি)

মোহন—কথাটো ভাবো মানে আঙণকে যায় । মোৰতো

বিশ্বাস নহয় । কিন্তু ভিৰোতাৰ মন বুজা বৰ টান ।

বল কৰি বিয়া কৰালে। সঁচা, টকাৰে বাপেক-

মাকক ভুলালোঁ। সঁচা কিন্তু তাইব মন টলাব নোৱাৰিলেঁ।। কানি-কাপোৰ দিলে, য'ব কাপোৰ ততে থাকে। ভালকৈ নাথায়। ভাল বস্তু আনি ইমান আদৰকৈ দিওঁ, কিন্তু মনে মনে দলিয়াই পেলায়।

(১ম সমনোয়াৰ প্ৰবেশ)

১ম সমনোয়া—কি হে ককাই ভাবিছা কি ?

মোহন—ভাবিম কি, ঘৰত সদায় হাই-কোঢ়াল মুণ্ডাতে পৰিছে।

১ম সমনোয়া—তাই দেখোন আগেয়ে কথা-বতবাত বৰ মৰম লগা আছিল।

মোহন—আগৰ কথা, আগৰ বৰ্তৰা ! বোলো কমাৰৰ শালতহে লো চিনি পায়।

১ম সমনোয়া—এৰা তিবোতা চিনা বৰ টান। এটা কথা শুনিছা নে নাই ?

মোহন—কি ?

১ম সমনোয়া—চেনিৰামে আজিকালি এইপিনে অহা-বোৱা কৰে নহয়।

মোহন—ক'তা দেখা নাই দেখোন।

১ম সমনোয়া—মই সিদিনা দেখিছেঁ।। কথা হ'ব খুজিলেঁ। কিন্তু সি কাকো নমতাকৈ ভো ভো কৰি গুচি গ'ল।

মোহন—সি কি কবে ?

১ম সমনৌয়া—জুনিছেঁ। হেনো নগৰত কোনোবা বাবুৰ ঘৰত থাকে ।

মোহন—ইয়ালৈ আহে কিয় ?

১ম সমনৌয়া—আহে কিন্তু কাৰো লগত কথা-বতৰা নহয় । মনে মনে বাটে বাটে গুচি যায় । বাক-ব'ল, হাল বাব যাওঁ ।

মোহন—(অকণে) সি আকৌ এইপিনে বাট ললে কিয় ? কথাটোৰ অলপ ওহ লব লাগিব লফাক কেতিয়াবা দেখে নেকি ? নে তাইৰ লগত কথা-বতৰাই পাতে ? একো কব নোৱাৰি । এনেকুৱা কিবা এটা নহলে আজি প্ৰায় ছমাহ হ'ল তেওঁ লফাৰ মন টলাব নোৱাৰিলেঁ। কিয় ? কথাটো আওপাকে গৈছে । জ্ঞানোবা মই নো-হওঁতেই—

১ম সমনৌয়া—চাই থাকিলো দেখো, ব'লা পলম হব ।

মোহন—ব'লা ।

—৩য় দৃশ্য—

লহঙাৰ বাপেক—উস্ মোৰ আই তই কলৈ গলি ?
কণাৰ লাখুটি সেই ক'ত লুকালি ? উস্ মই
কত মৰোঁঠো ? (শোষণাটোৰ পৰা উঠি) কতা মোৰ
লহঙা কতা ? (লগৰ কেজনমানলোকে ধৰে)

এজন ধোৱা—তই নাকান্দিবি, আমি বিচাৰি চাওঁ, কত
লুকাল ?

লহঙাৰ বাপেক—উস্ লহঙা । লহঙা মোৰ আই ।
(বুকুত চাপৰ মাৰি) উস্ আজি ছদিনতে মোৰ ছ-
বছৰ হল । কলৈ গলি এ আই ?

(নবনাথৰ প্ৰবেশ হাতত এডাল চাৰ এখনি সুনৰ সাড়ী)
নবনাথ—লহঙাক আজি মোৰ উপহাৰ দিম । লহঙাৰ
কপ লহঙাৰ গুণৰ লগত বিজ্ঞানে এই বস্তু অতি
তুচ্ছ ! কিন্তু এয়া আদৰৰ ধন । লহঙা ! তোক
কিমান ভাল পাওঁ এই মই নিজ হাতেৰে তোৰ
ডিঙিত পিন্ধাই দিম । আজি কেইদিন এইপিনে
অহা নাই । সেই নৈৰ পাৰত দেখাৰ পিছত
লহঙাক দেখা নাই । লহঙা !

লহঙাৰ বাপেক—উস্ কোনে মোৰ লহঙাক আনিছ ?
আন । আন, বুঢ়াৰ জীউদান দে ।

নবনাথ—ই কি ? লহঙাৰ বাপেকে কান্দিছে কিয় ?

লঃ বাঃ—ওঁ মোৰ আই লহঙা কলৈ গলি ?

নবনাথ—লহঙাৰ কিবা হল ? এই কেই দিনতে, হয়

—মই কেই দিন দেখা নাই ?

লঃ বাঃ—উস্ আই কত লুকালি ওঁ !

নবনাথ—উস্ উস্ লহঙা ! (ওচৰ চাপি) কি হৈছে,
লহঙাৰ কি হল ?

এজন লোক—লহঙা আজি ছদিন নাই । কলৈ গৈছে
একো কোৱা নাই । বিচাৰি কতো নাপালে ।

নবনাথ—লহঙা !

লঃ বাঃ—বোপা আহিছা ! বোপা ! বোপা ! মোৰ
লহঙাক কোনে নিলি ? (লাহে লাহে থিয় হৈ) মোৰ
লহঙা ! মো ল—হ—ঙা । (কান্দে)

৪র্থ দৃশ্য—

(লাহে লাহে মাত্ৰহ বিলাকে ধৰি লহঙাই কাপোৰ ধোৱা ঘাটলৈ
লহঙাৰ বাপেকক ধৰি আনে লগতে নবনাথ)

লঃ বাঃ—সোৱা সোৱা মোৰ লহঙাই কাপোৰ ধোৱা
পাত পৰি আছে । ইন্স উন্স মোৰ লহঙা ! লহঙা !

নবনাথ—তুমি অস্থিৰ নহবা। কেতিয়া কাৰ কপালত
কি ঘটে কোনে জানে ?

লঃ বাঃ—উস্ এয়া যে মোৰ লহঙাৰ খোজ। লহঙা
—লহঙা ? আই কৰবাৰ পানীত পৰিল নে কি
হল ?

নবনাথ—জানোচা কুস্তীৰে নিলে।

লঃ বাঃ—কুস্তীৰ ! উস্ মোকো নে ঐ। মোৰ লহ-
ঙাক যেয়ে নিছ মোকো নে ঐ।

(এজন কৈৱৰ্ত্তৰ প্ৰবেশ)

কৈৱৰ্ত্ত—কেলেই কান্দিছা হো ?

এজনলোক—এওঁৰ ছোৱালী জনী আজি কেইদিন হ'ল
কৰবালৈ গৈছে। বুঢ়া বাপেক অস্থিৰ হৈছে।

লঃ বা—উস্ মোৰ লহঙা ! মোৰ আই ঐ।

কৈৱৰ্ত্ত—এ কোনেনো নিব আক। আমি ঘৰৰ মানুহ
জনীৰ মুখত শুনিছোঁ হো বোলে তাই কাপোৰ
ধুই আছিল। পিছে কেইজনমান মুছলমান মৈমন-
সিঙীয়া বঙালে আহি তাইক বল কৰি নাৱত লৈ
গৈছে।

নবনাথ—মৈমনসিঙীয়া বঙাল।

কৈৱৰ্ত্ত—এবা তাকেতো কৈছোঁ । মোৰ ঘৰৰ মাগুহজনীয়ে
মাছ লৈ ইদিকি গৈছিল হো । তেতিয়া ভৰ
ছপৰখন । আন কোনো মাগুহ নৈৰ পাৰত নাছিল ।
তাই হেনো বৰ ডেডাউৰি পাৰিছিল । পিছত
মুখত সোপা দি - - -

লঃ বা—উস কোনে মোৰ লহঙাক নিলে ঠে ! কোনে
মোৰ মূৰত টাঙোন মাৰিলি ঠে (বাহ পৰে)
নবনাথ—মৈমনসিঙীয়া ! উস— ।

—৫ম দৃশ্য—

(১ম আৰু ২য় মৈমনসিঙীয়াৰ প্ৰবেশ)

১ম মৈমনসিঙীয়া--খোৱাছৰং মিয়া, আলবাং খোৱাছৰং ।

২য় মৈমনসিঙীয়া—বহুতবোজ খুজকে খুজকে হালা
কাল মিল গিয়া একলা । নৌকা মে লেকে
একদম্ আৰ কোন বাং হেয় ?

১ম মৈমনসিঙীয়া—বহুত আচ্চা । এইসা মেয়ে হালা
কভি মিলা নাহি । যেইসা ৰূপ এইসা হি বাত
চিত । আভি লে আও ক্ষুৰ্ত্তি কৰেগা ।

২য় মৈমনসিঙীয়া—আচ্চা ভাই । আবে চহৰ আলি
লে আয় হালা । তব লেনেকো বলা আঁভিতক
আতা নেহি ।

(চহৰ আলিয়ে লহঙাক লৈ আহে)

১ম মৈমনসিঙীয়া—খোরছুবৎ, আবে শুলেহানকা মেয়া ।
অ বিবি সাহেবা । বহুত কপীয়া মিলেগা । উ
হালা খড় বেচকে বহুত কপেয়া কিয়া । হামভি
বহুত গহনা দেনে চেকেগা ।

২য় মৈমনসিঙীয়া—যব খড় বেচনে যাতা বহা ; বিবি
ববাবৰ নদী কিনাৰ মে কাপৰ চায়া কৰতা হয় ।
বহুত দিন লেনেকো চেষ্টা কৰা তব সুবিধা মিলা
নেই । কালই গিয়া । ও বিবি সাহেবা
আভি হাম হাজাৰ কপেয়া কিয়া মালা দেগা

(এদাল হাব উলিয়াই দিবে)

১ম মৈমনসিঙীয়া—হা বহুত আচ্চা । যেইসা বিবি
সাহেবা এইসাহি মালা হেই । বহুত আচ্চা দেখেগা ।
বিবি সাহেবা পৰতো ।

লহঙা—(কান্দি কান্দি) উস্ উস্ দেউতা তুমি ক'ত ?

১ম মৈমনসিঙীয়া—কাহে বোতাহেই বিবি সাহেবা ।
দব মত কবিয়ে । ও হালা চুৰি কৰকে বহুত
কপেয়া কিয়া । খানা-পিনা কৰনেকো কুচ্ তকুলিক

নহি হোয়েগা । ও হালা কাহে তোমাৰা বাকচ
লেকে বিবিসাহেবাকা কপেয়া নাই দেখলায়া ।

লহঙা—দেউতা !

২য় মৈমনসিঙীয়া—দেতা-হেটা মত কৰো ! তোমাৰ
বাবা আৰ নহি আয়েগা । মালা লেও ।

লহঙা—নৰনাথ দেউতা ! উস্ কোনে মোক ৰাখিব !
(হাৰদাল চিঙি পেলাই দিয়ে)

২য় মৈমনসিঙীয়া—কি মেৰা বহুত দামী মালা খাৰাপ
কিয়া ।

১ম মৈমনসিঙীয়া—খব উসকো । বাত বলনেনসে বহুত
পিয়াৰা হোতা হেই । বল কৰকে উসকো জাত
মাৰেগা ।

(দুয়ো বল কৰিব খোজে লহঙাই কাশুৰি এবাব খোজে)

২য় মৈমনসিঙীয়া—আউৰ যোৰ কৰেগা তো তোমাৰা
গল গৰ্দ্দন যায়েগা । (দা দেখুৱায়)

(লহঙাই বল কৰি এবাব খোজে)

লহঙা—দেউতা ! দেউতা !

(জাঁজকাঢ়পাৰ)

পঞ্চম অঙ্ক

—১ম দৃশ্য—

নবনাথ—(শুই থাকি সপোনত লহঙাক দেখে, লাহে লাহে
সপোন আঁতৰি যায়, নবনাথে সাৰ পাই)
ইমান সুন্দৰ ! ক'তা ! এইপিনে আছিল নহয় ।
কোন লৰি গ'ল ? লহঙা ! নহয়, সপোন !
কোনে নিলে ? মৈমনসিঙীয়াই ? অসমীয়া !

(নবনাথৰ বাপেকৰ প্ৰৱেশ)

নবনাথৰ বাপেক—নবনাথ ! আক এইবাৰ ওহো বুলিলে
নহব ! বিয়াৰ সকলো ঠিক ! এই টেলিগ্ৰাম
পালে । । পৰহিলৈ যাব লাগে ।

নবনাথ—বিয়া ! কাৰ বিয়া ? দেউতা ! হিন্দুৰ বিয়া !
বৰ্ত্তমান হিন্দুৰ বিয়াৰ কিবা মূল্য আছে ?

নবনাথৰ বাপেক—মনে মনে থাক হাৰামজাদা, হিন্দুৰ
পেটত জন্মি হিন্দুৰ নিন্দা !

নবনাথ—আজি যাক বিয়া কৰাম কাইলৈ মুছলমানে
চুলে চুৱা বাব—তেন্তে বিয়াৰ মূল্য কি ?

নবনাথৰ বাপেক—মুছলমানে ছুব পাৰিব কেনেকৈ !
সিহঁতৰ ইমান সাহ হবনে !

নবনাথ—সাহ ! দেউতা, দেউতা, শুনক হাজাৰ হাজাৰ ।
 নাই, নাই, মিছা ; কাৰো চেতন নাই । চেতন
 নাই । চেতন থাকিলেও সাৰ নাই, সাহ নাই ।
 কাপুকষ হিন্দু ! তহঁতৰ আকৌ বিয়া !
 নবনাথৰ বাপেক—বলিয়ালি এৰ । মই কৈছোঁ পৰহিলৈ
 ওলাব লাগে । বিয়া স্ননিশ্চয় ।

[প্রস্থান]

নবনাথ—দুৰ্বলীৰ বিয়া ? অসম্ভৱ ! আজি সমাজ
 নামানো, গুৰুবাৰ্য্য নামানো । তাৰ কাৰণে যদি
 বেদ ওভতে—ওভতক । যেতিয়ালৈকে হিন্দুৰ ধৰ্ম্ম
 ছুলেই ছুৱা যায়, হিন্দুৱে নিজৰ তিবোতা ৰাখিবলৈ
 শক্তি যোগাব নোৱাৰে, তেতিয়ালৈকে হিন্দুৰ বিয়াত
 জাতি বিচাৰ—সংকাৰ্ণতা, তেতিয়ালৈকে হিন্দুৰ
 বিয়া নাই । দাম্পত্য প্ৰেম কি ধৰি অনা বান্দবৰ
 হয় ? ভয়ঙ্কৰ শিকলিৰ বাধোনত যন্ত্ৰা বোগীয়ে
 কি স্বৰ্গীয় প্ৰেম উপলব্ধি কৰিব পাৰে ? দুৰ্বলী
 হিন্দু ! লহঙা ! তুমি ক'ত ? [প্রস্থান]

(আকৌ চেনিৰামৰ হাতত ধৰি প্ৰবেশ)

নবনাথ—চেনি ! চেনি তই আজিৰপৰা মোৰ ৰাক্ষসি
 হবি । মোৰ সকলো কামতে সহায় কৰিবি ।

চেনিৰাম—কি কয় দেউতা । মই মিকিৰ মানুহ ।

নৰনাথ—তথাপি তই মানুহ ! কুকুৰ মেকুৰী নহয় ।

চেনিৰাম—আমাক যে ছুলেই চুৱা যায় । আমি মিকিৰ
মানুহ ।

নৰনাথ—ভয় নাই চেনি, তইত হিন্দু । হিন্দু নতুন
নিয়ম, ছুলে চুৱা নাই । অস্পৃশ্যতা নাই, জাতিভেদ
নাই । হিন্দুৰ আচাৰ নীতি পালিলেই হিন্দু ?
বেদান্তৰ মৰ্ম, ঈশ্বৰ উপলব্ধি কৰিলেই হিন্দু !
নহলে হিন্দুৰ বন্ধা নাই । চাৰিওফালে শিলৰ
কটকটীয়া বাঁধোনত হিন্দুৰ লবিবৰ উপায় নাই ।
বাঁধোন, কেৱল বাঁধোন !

চেনিৰাম—মই মৰা মানুহ দেউতা ! তাতে মিকিৰ ।
মই সেইবিলাক কি বুজিম ।

নৰনাথ—ভয় নাই চেনি, সকলো বুজিবি । সকলো
একে লগ নহলে বন্ধা নাই । ততালিকে কাৰ
তিৰোতা কেতিয়া নিয়ে বাধিবৰ উপায় নাই ।
মই গোসাঁইৰ পেটত জন্মিছোঁ । মই ভোক শৰণ
দিম । আকৌ সনাতন ধৰ্ম্মৰ ওততনি সোঁত
আনিম ।

চেনিৰাম—দেউতা মই একো বুজোঁ। যে ।

নবনাথ—বুজ্জিবি । চেনি তহঁতৰ জাতৰ মাহুহবোৰ
মোৰ সহায় নহলে এনে শিলৰ কটকটীয়া বাঁধোন
ভঙা টান হব । যা, যা, তই তহঁতৰ গাঁৱে
গাঁৱে যা । কগৈ, কগৈ চেনি, আজি মই তহঁতৰ
সকলোকে শৰণ কৰিম । হিন্দু কৰিম । হিন্দু
কৰিম । হিন্দুৰ হাজাৰ জাতি আৰু নাথাকিব ।
বামুণ নাই, কলিতা নাই, ডোম নাই, কছাৰী
নাই, মিকিৰ নাই । সকলোৱে কেৱল সনাতন হিন্দু !

—২য় দৃশ্য—

মোহন—ইমান সন্দেহ হৈছে । সন্দেহৰ ওপৰত সন্দেহ
বাঢ়িছে । চেনি । মোৰ গাত দোষ নাই । তই
ভত লবি । যদি সন্দেহ সঁচা হয়—তেন্তে—তেন্তে
(দাঁত কামোৰে) সদায় তই এই পিনে আহিবলৈ
ধৰিছ । মোৰ চকুত কেবাদিনো পৰিছে । উস্
তই মোৰ ঘৰত তুঁহ জুই জগালি । চেনি সদাই
এই পিনে আহে কিয় ? কিন্তু সাৱধান !

[প্ৰস্থান]

—৩য় দৃশ্য—

নবনাথ—লহঙা । তই যদি আজি মুছলমানো হৈছ,
তথাপি মই হিন্দু কৰিম । মই তোক বিয়া
কৰাম । হিন্দু জাতি নতুনকৈ গঢ়িম ।

(নবনাথৰ বাপেকৰ প্ৰবেশ)

নবনাথৰ বাপেক—তোৰ মূৰ কৰিবি । আজিৰ পৰা
তই মোৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই যা । হিন্দুৰ সৰ্বনাশী
ল'ৰা গোসাইৰ পেটত জন্মিছিলিহি । ছিঃ ছিঃ
কছাৰী মিকিৰক শৰণ কৰে । মোৰ উচ্চ বংশৰ
কলঙ্ক আনিলে । এইবোৰৰ কাৰণে তোক শিক্ষা
দিছিলো । সকলো ভ্ৰষ্ট কৰিলি । সিপিনে বিয়া
খনো নষ্ট হ'ল ।

নবনাথ—দেউতা ।

নবনাথৰ বাপেক—আক দেউতা বুজিব নালাগে ।
তই গোঁসাই নহয় । স্নেচ ? যা য'ত মিল,
মিলগৈ । আজিৰ পৰা মোৰ সম্পত্তি তোৰ
অধিকাৰ নাই । জগতে দেখক, হিন্দু ধৰ্ম্মৰ নিয়ম
বন্ধাৰ কাৰণে মই পুত্ৰকো ত্যজিব পাৰোঁ ।

নবনাথ—দেউতা ! স্বার্থত্যাগ আপোনাৰ মহান্
কিন্তু হয় ! এনেভাৱে হিন্দুৱে সকলোকে ত্যাগ
কৰি হিন্দু ধৰ্ম্মৰ সৰ্বনাশ কৰিলে। হিন্দুৱে
সকলোকে এবি, নীচ জাতিক এবি, ছুলেই চুৱা
যোৱা তিবোতাক পৰিত্যাগ কৰি, অজ্ঞাতিৰ হাতে
খাওঁতাক ত্যাগ কৰি, বিধবাই অলপ পিছলিলেই
দূৰতে ছেই ছেই কৰি, যি ত্যাগৰ মহান আদৰ্শ
গঢ়িব ধৰিছে—এয়ে হিমাগয়ৰ সমান হিন্দুৰ দৌল
লাহে লাহে খহাই মাটিৰ সমান কৰিব, হিন্দুক
সৰ্বনাশ কৰিব। থাকক থাকক দেউতা আপোনাৰ
আদৰ্শ লৈয়ে থাকক। মই ওলালোঁ। এই
মুহূৰ্ত্ততেই পথৰ ভিক্কাৰী হৈ ওলালোঁ, লহঙা
তোক যদি আজি পাওঁ— (বেগে প্ৰস্থান)

—৪র্থ দৃশ্য—

(জঙ্গলৰ বাট। লফাৰ প্ৰবেশ)

লফা—লেখি লেখি তৰা কতনো ভাবিলোঁ।

কতনো আক ওলাই পৰে.

বুকুৰ ভিতৰতে কতনো ভাবনা

হিয়া যে নিতে চাতিফুটে কৰে।

(খৰি বিচাৰি বিচাৰি গোটাৱ , হঠাৎ এটা কেঁচী সাপে
খোঁট মাৰে)

উস্ উস্ ইমান বিষ ! (পৰি যায়)

(চেনিৰামৰ প্ৰবেশ)

(গীত)

চেনি—এই বাটতে আম বুটলিছিলোঁ।

সৌ বাটতে জাম।

সৌ শিলতে কত কথা পাতিছিলোঁ।

আজিও বুকু কবে হম্ হম্।

এই ঠাইখিনি পালেই বেয়া লাগে কিন্তু দেউতাৰ
কথা পেলাব নোৱাৰি আহেঁ।। সদাই এই
পিনেই খাটলৈ যাব লাগে। এই পিনে বোপা
দেউতাবো শৰণ কৰা মানুহ বিচাৰিব লাগে।
(হঠাৎ লফাক দেখি) এইটো লফা দেখোঁ। তাই
কিয় শুই আছে ? (ওচৰ চাপি) লফা ! মুখ
ইমান কলা পৰিছে। সাপে কামোৰা মানুহৰ
দেহ যেন হৈছে। লফা ! (ভালকৈ চাই) ইমান
ঠেৰেঙা ! হায় লফা ! তোৰ জাঁট উকলি গৈছে।
(কোলাত তুলি লৈ) হায় ! তই মোৰ নহলেও
তোক মই সকলো পৰা কিমান ভাল পাইছিলোঁ।
লফা ! এবাৰ মাত, এবাৰ চা তোৰ বছৰদিন
মই এবাৰ কথা শুনা নাই। উস্ উস তই
এবাৰ গীত গা। নামাত ?

(ওপৰতে মূৰ পেলাই, অলপ পিছতে তুলি ; লফালৈ চাই
কান্দি কান্দি)

(গীত)

জীৱন কুমলীয়া দে ঐ মাত
চা ঐ চকু মেলি—
তোৰে চেনাই কাষতে বহিয়ে
মৰে দেই পুৰি !!

(মোহনৰ প্ৰবেশ)

মোহন—সঠিক সন্দেহ আক নাই । পাছে পাছে
আ'হ সকলো বুজিলোঁ । উস্ এতিয়াও... ..

(লুকাই লুকাই ওচৰ চাপি) পাপা ! (হাতত থকা দৰে
ডিঙিত ঘাপ মাৰে)

চেনি—উস উস (লফাৰ গাত পৰে)

মোহন—লফা ! নিগাজী ! উঠ ! কি হুঠ ? (হাতত
ধৰি টান মাৰে) কি ইমান চেচ' ! লফা ! কি
জীউ নাই ? লফা ! লফা ! (বুকুত পৰি যায়)

—ঃ আৰ কাপোৰ ঃ—

[অন্ত]